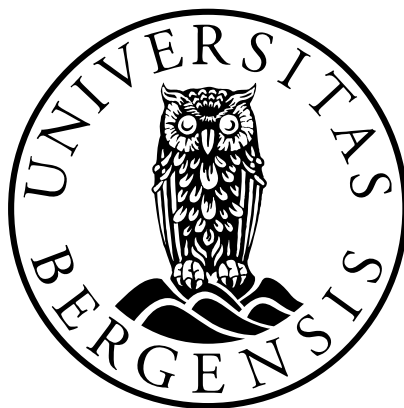

Passiv medvirkning til vold mot barn

Hvor langt strekker straffansvaret seg for omsorgspersoner?

Kandidatnummer: 45

Antall ord: 14 987

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10. desember 2019

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	3
1.1	Tema og problemstilling.....	3
1.2	Temaets aktualitet.....	5
1.3	Begrepsavklaringer.....	7
1.4	Presiseringer og avgrensninger.....	8
1.5	Metode.....	9
1.5.1	Innledning.....	9
1.5.2	Rettskilder.....	9
1.5.3	Kort om legalitetsprinsippets betydning.....	10
1.6	Fremstillingen videre.....	10
2	Introduksjon til den norske medvirkningslæren.....	12
2.1	Kort om innføringen av medvirkningsregelen i strl. § 15.....	12
2.2	Kort om strl. § 15.....	13
2.3	Tre medvirkningskategorier.....	14
3	Historisk fremvekst av regelen om passiv medvirkning og ansvaret for omsorgspersoner.....	16
4	RG 2013 s. 292 (Agder) (Christoffer-saken).....	21
4.1	Innledning.....	21
4.2	Kort om bevisbildet for lagmannsretten.....	21
4.3	Lagmannsrettens forståelse av regelen om passiv medvirkning for omsorgspersoner.....	22
4.3.1	Forsettkravet.....	22
4.3.2	Utgangspunkt for vurderingen av medvirkning i form av passivitet.....	23
4.3.3	Handleplikt som følge av tilknytning.....	24
4.3.4	Konkret vurdering.....	24
4.3.5	Morens handleplikt.....	25
4.3.6	Ren passivitet er tilstrekkelig.....	26
4.3.7	Oppsummering.....	27
5	HR-2019-561-A (stemordommen).....	28
5.1	Lagmannsrettens avgjørelse.....	28
5.2	Sakens rettslige spørsmål.....	28
5.3	Resultat.....	29
5.4	Analyse.....	29
5.4.1	Passiv medvirkning der det ikke foreligger fullstendig passivitet.....	29

5.4.2	Handlingsalternativene for stemoren.....	30
5.4.3	Tilknytningskravet	31
5.4.4	Årsakskravet.....	31
5.4.5	Kreves det at lovbruddet faktisk avverges?.....	32
5.4.6	Stemorens handleplikt	34
5.4.7	Rettsutvikling fra Christoffer-saken.....	37
5.4.8	Betydningen av straffrihetsgrunnene i strl. § 196	38
5.4.9	Oppsummering.....	41
6	HR-2019-2205-A (stefardommen)	42
6.1	Sakens rettslige spørsmål	42
6.2	Resultat	42
6.3	Gjeldende rett for omsorgspersoners passive medvirkningsansvar	43
6.3.1	Innledning	43
6.3.2	Handleplikt for den som har omsorgsansvar for et barn	43
6.3.3	Passiv medvirkning der det ikke er utvist fullstendig passivitet	44
6.3.4	Tilknytningskravet	44
6.3.5	Styrende utgangspunkter og hensyn for helhetsvurderingen.....	45
6.3.6	Hva kreves for å unngå straffansvar?.....	45
7	Avsluttende kommentarer.....	47
	Litteraturliste	49

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Vold og overgrep mot barn kan medføre betydelige fysiske og psykiske problemer for de utsatte, og er et alvorlig samfunnsproblem i Norge. Særlig alvorlig er det når volden utøves av barnas nærmeste, av personer som i utgangspunktet skal gi barnet den nødvendige trygghet og omsorg. Slik voldsutøvelse skjer typisk sett i hjemmet.

I en norsk studie fra 2019, om ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten (UEVO-studien), kom det frem at 1 av 5 ungdommer har opplevd fysisk vold fra en voksen i hjemmet minst én gang i oppveksten, og 1 av 5 har opplevd psykisk vold.¹ Videre har omkring 1 av 6 opplevd omsorgssvikt noen ganger eller ofte/nesten alltid i løpet av oppveksten.² Antallet barn som utsettes for vold av sine nærmeste er bekymringsfullt.

Barn har rett til vern om sin personlige integritet, herunder beskyttelse mot vold og mishandling, jf. barnelova (bl.) § 30 tredje ledd,³ Grunnloven (GrL.) § 104 tredje ledd⁴ og FNs barnekonvensjon artikkel 16 og 19.⁵ Straffeløpfølging av voldsutøvere inngår her som en integrert del av barns rettsbeskyttelse.⁶

UEVO-studien viser at det som regel er én av foreldrene som har utøvd volden mot barna.⁷ Ettersom medvirkning til voldsforbrytelser etter straffeloven (heretter «strl.») kap. 25 er straffbart etter den generelle medvirkningsregelen i strl. § 15,⁸ kan imidlertid straffefølgingen rette seg mot flere enn bare den direkte voldsutøveren. En annen

¹ Gertrud Sofie Hafstad og Else-Marie Augusti (2019), *Ungdoms erfaringer med vold og overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Rapport nr. 4/2019. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress. Heretter «NKVTS Rapport nr. 4/2019»

Rapporten bruker «fysisk vold» om handlinger som innebærer villet bruk av fysisk makt som resulterer i, eller har potensial til å resultere i fysisk skade, eller som har som formål å påføre barnet smerte. Dette omfatter alt fra å bli sparket eller banket opp, til å bli lugget, ristet hardt eller slått med flat hånd, se s. 62 i rapporten. Med «psykisk vold» menes gjentatte tilfeller av psykiske krenkelser, herunder sårende, ydmykende kommentarer, eller forsøk på å skremme eller true barnet, se s. 68.

² *Ibid* s. 80. Med «omsorgssvikt» menes at de voksne ikke dekker barnas grunnleggende fysiske behov for mat, varme og rene klær og ivaretagelse når de er syke (fysisk omsorgssvikt), og deres psykologiske behov for trygghet og kjærlighet (emosjonell omsorgssvikt). Handlingene må danne et mønster og opptre over tid for at det omfattes av begrepet omsorgssvikt, se s. 79.

³ Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre

⁴ Kongeriketets Norges Grunnlov 17. mai 1814

⁵ FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989

⁶ Se HR-2017-2415-A avsnitt 18 og HR-2017-2415-A avsn. 56

⁷ NKVTS Rapport nr. 4/2019 s. 61

⁸ Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff

omsorgsperson⁹ enn den direkte voldsutøveren, kan ha medvirket til volden gjennom et aktivt fysisk og/eller psykisk bidrag, og/eller gjennom sin passivitet. I så fall kan omsorgspersonen etter gjeldende rett straffeforfølges på bakgrunn av regelen om henholdsvis fysisk, psykisk og/eller passiv medvirkning, jf. strl. § 15. Det er den passive medvirkningen som er tema for denne masteroppgaven.

Den klare hovedregelen etter norsk rett er at passivitet ikke kan utgjøre straffbar medvirkning.¹⁰ Unntak fra denne hovedregelen gjelder blant annet der den passive har en særlig handleplikt i kraft av omsorgsansvar for barn.¹¹ Herunder konstaterte Høyesterett i HR-2019-2205-A at i et tilfelle der en omsorgsperson vet, eller burde vite, at barnet blir utsatt for vold, har omsorgspersonen en plikt til å gripe inn og forsøke å stanse den pågående eller potensielt fremtidige voldsutøvelsen.¹² En forsømmelse av denne handleplikten, kan i ytterste fall medføre straffansvar for omsorgspersonen etter regelen om passiv medvirkning. Til tross for det klare utgangspunktet om at passivitet ikke kan begrunne straffansvar for medvirkning, vil altså omsorgspersonen i et slikt tilfelle potensielt sett bli ansett som en strafferettslig medvirker til voldsutøvelsen mot barnet. Denne problematikken var tema i HR-2019-561-A (heretter omtalt som «stemorddommen») og HR-2019-2205-A (heretter omtalt som «stefarddommen») som ble behandlet av Høyesterett i år. Dette er tema for denne masteroppgaven.

Det overordnede formålet med oppgaven er å klarlegge gjeldende rett for det strafferettslige medvirkningsansvarets rekkevidde i tilfeller der barn blir utsatt for vold av nærstående. Den overordnede problemstillingen for oppgaven er i hvilke tilfeller en omsorgsperson kan straffes som medvirker til en annens voldsutøvelse mot et barn på grunnlag av passivitet. Herunder ønsker jeg å klargjøre hvor mye som kreves av handling fra den aktuelle omsorgspersonen, for å unngå straffansvar for passiv medvirkning i disse tilfellene.

⁹ Se nærmere om begrepet omsorgsperson nedenfor i punkt 1.3

¹⁰ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 412, Magnus Matningsdal, Straffeloven 2005, Norsk lovkommentar Gyldendal Rettsdata, bekreftet à jour per 1. juli 2019. Heretter «Matningsdal (Lovkommentar)», § 15 note 92, og HR-2019-2205-A avsn. 57–58

¹¹ Dette ble først fastslått i Rt. 2013 s. 1015, og er nå fulgt opp i bl.a. HR-2019-2205-A, se avsn. 57–58. Handleplikten er i utgangspunktet sivilrettslig, f.eks. i kraft av foreldres omsorgsplikt overfor barn, jf. bl. § 30, eller omsorgsplikt som følge av en avtale med den som har foreldreansvaret. Høyesterett har nå konstatert som etablert rett at plikten også kan være strafferettslig, se HR-2019-2205-A avsn. 59.

¹² HR-2019-2205-A avsn. 59

1.2 Temaets aktualitet

Den mye omtalte Christoffer-saken utgjorde det første tilfellet i norsk rett der en omsorgsperson ble domfelt for passiv medvirkning til vold mot barn.¹³ Moren til åtte år gamle Christoffer grep aldri inn for å hindre stefarens voldsutøvelse mot sønnen. Dette var sentralt da Agder lagmannsrett i 2013 dømte henne for passiv medvirkning til voldsutøvelsen.¹⁴ Moren til Christoffer anket lagmannsrettens dom til Høyesterett, herunder lagmannsrettens lovanvendelse og saksbehandling, subsidiært straffutmålingen. Høyesteretts ankeutvalg besluttet imidlertid å ikke fremme anken til forhandling for Høyesterett, og lagmannsrettens dom ble dermed stående som rettskraftig avgjort.¹⁵ Av ankeutvalgets beslutning fremgår det at ankeutvalget var enig i lagmannsrettens lovanvendelse om adgangen til å straffe «ren passiv medvirkning».¹⁶ Herunder fastslo ankeutvalget at der det foreligger handleplikt i kraft av omsorgsansvar for et barn, kan ren passivitet være tilstrekkelig for å etablere straffansvar for passiv medvirkning.¹⁷ Utover dette var ikke ankenektelsen nærmere begrunnet.¹⁸

En beslutning fra Høyesteretts ankeutvalg nyter ikke like stor rettskildemessig vekt som øvrige høyesterettsavgjørelser. Ankeutvalgets standpunkt i Christoffer-saken har imidlertid blitt brukt som presedens i etterfølgende høyesterettsavgjørelser.¹⁹ Etter gjeldende rett er det nå klart at en omsorgsperson *kan* straffes for passiv medvirkning til vold mot barn på bakgrunn av ren passivitet.²⁰

Ettersom morens anke ikke ble sluppet inn til forhandling for Høyesterett, ble imidlertid ikke det nærmere innholdet i regelen, herunder vilkårene for *når* en omsorgsperson kan straffes for passiv medvirkning, klargjort av Høyesterett som prejudikatdomstol.

¹³ Dommen er inntatt i RG 2013 s. 292 (Agder).

¹⁴ Se LA-2012-92858, inntatt i RG 2013 s. 292 (Agder)

¹⁵ Beslutningen om ankenektelse er inntatt i Rt. 2013 s. 1015.

¹⁶ Se Rt. 2013 s. 1015

¹⁷ *Ibid*

¹⁸ Både ankeutvalgets standpunkt og begrunnelse for ankenektelsen er kritisert av bl.a. Ørnulf Øyen, se Ørnulf Øyen «Vold, seksuelle overgrep og annen mishandling overfor barn – noen betraktninger om den strafferettslige vurderingen av passivitet hos omsorgspersoner», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 249-262 (s. 255–256). Heretter «Øyen (2014)»

¹⁹ Standpunktet ble først bekreftet av Høyesterett i Rt. 2013 s. 1686 (omhandlende en helsefagarbeiders passive medvirkningsansvar for grovt tyveri hos en pasient), og senest i HR-2019-561-A og HR-2019-2205-A.

²⁰ Høyesterett konstaterte senest i den nyeste høyesterettsavgjørelsen HR-2019-2205-A, i avsn. 59, at «det er etablert rett at den som har omsorg for et barn, etter omstendighetene kan straffes for ren passivitet».

Både tingretten og lagmannsretten har domfelt flere omsorgspersoner for passiv medvirkning til vold mot barn i etterkant av Christoffer-saken, og temaet er (dessverre) stadig aktuelt.²¹ Det var likevel først i desember 2018 at Høyesteretts ankeutvalg besluttet å slippe inn første sak om temaet til ankeforhandling for Høyesterett.²² Det var kun anken over lovanvendelsen som ble tillatt fremmet.²³ Ankeforhandlingen ble holdt i mars 2019, og ledet til avgjørelsen i den nevnte stemorddommen.

Avgjørelsen i stemorddommen er dermed første gang temaet passiv medvirkning til vold mot barn blir behandlet av Høyesterett. Under skarp dissens domfelte Høyesterett en stemor for passiv medvirkning til den biologiske farens mishandling av sønnen sin, jf. strl. § 282, jf. § 15. Straffansvar ble her ilagt til tross for at stemoren en rekke ganger hadde forsøkt å stanse/motvirke farens krenkelser, både verbalt og på andre måter. Høsten 2019 besluttet Høyesteretts ankeutvalg å ta inn enda en anke om temaet, denne gangen både anken over lovanvendelsen og straffutmålingen.²⁴ Ankeforhandlingen ledet til avgjørelsen i den nevnte stefardommen. Her ble stefaren domfelt av en enstemmig Høyesterett for passiv medvirkning til morens grove mishandling av hennes tre barn, jf. strl. § 283, jf. § 282, jf. § 15. Som stemoren i stemorddommen, hadde også stefaren ved flere tilfeller forsøkt å hindre krenkelsene mot barna. Det sentrale og avgjørende temaet i begge avgjørelsene, var innholdet i handleplikten og hvorvidt handleplikten var etterlevd i det konkrete tilfellet.

Høyesterettsavgjørelsene fra 2019 bidrar dermed til å klargjøre gjeldende rett om handlepliktens innhold, og hva som kreves av en omsorgsperson for å unngå straffansvar for passiv medvirkning til vold mot barn i sin omsorg. Avgjørelsene belyser på den måten medvirkningsansvarets rekkevidde i disse situasjonene. En analyse av dommene synes derfor relevant og viktig for å klargjøre rettstilstanden på dette området for det passive medvirkeransvaret.

Siden passiv medvirkning trekker opp en yttergrense i medvirkningsansvaret – et ansvar som i seg selv ligger i straffansvarets periferi²⁵ – tilsier hensynet til omsorgspersoners handlefrihet og rettssikkerhet et behov for en kritisk vurdering av passivitetsansvarets grenser. Hensynet til

²¹ Se LB-2013-11613 (anke til HR ikke fremmet, HR-2013-2330-U), LB-2014-13067 (anke til HR ikke fremmet, HR-2014-2523-U), LE-2017-101927 (anke til HR ikke fremmet, HR-2018-1552-U), LB-2018-15170 (ikke anket), og senest 18. november 2019 i LB-2019-19114

²² HR-2018-2434-U

²³ HR-2018-2434-U

²⁴ HR-2019-1495-U

²⁵ Erling Johannes Husabø, *Straffansvarets periferi*, Bergen 1999 s. 174. Heretter «Husabø (1999)». Se punkt 3.1

barnet og dets behov for adekvat omsorg og beskyttelse mot vold og overgrep, står også sentralt i denne vurderingen.

1.3 Begrepsavklaringer

Barn blir definert i overensstemmelse med norsk lov og FNs barnekonvensjon som en person mellom 0 og 18 år.²⁶ Når jeg bruker uttrykket «vold mot barn» omfatter dette alle voldsforbrytelser etter strl. kap. 25 begått mot barn. Jeg vil imidlertid legge hovedvekten på strl. § 282 om mishandling i nære relasjoner, ettersom dette straffebudet stod sentralt i høyesterettsavgjørelsene fra 2019. Grunnen til at jeg har valgt å bruke uttrykket «vold mot barn», er at regelen om passiv medvirkning til vold mot barn hovedsakelig har samme innhold uavhengig av om det eksempelvis gjelder passiv medvirkning til kroppskrenkelse eller til mishandling. Der det er forskjeller, vil dette gjøres tydelig for leseren.

Ordet «omsorgsperson» vil benyttes om personer som har et sivilrettslig omsorgsansvar overfor barn, herunder som en konsekvens av foreldreansvaret, jf. bl. § 30, eller en avtale med eller forutsetning fra den som har foreldreansvaret.²⁷ De aktuelle omsorgspersonene som vil bli behandlet i denne oppgaven, er foreldre og steforeldre. Jeg vil bruke «passiv omsorgsperson» om en person med omsorgsansvar som kan klandres moralsk sett for ikke å ha grepet inn mot en annens voldsutøvelse overfor et barn. Dette er ikke ensbetydende med at omsorgspersonen blir stilt strafferettslig ansvarlig som medvirker.

En «medvirker» er personen som utfører medvirkningshandlingen. Den straffbare handlingen medvirkeren medvirker til, omtales som «hovedgjerningen».²⁸ Vedkommende som utfører hovedgjerningen, herunder oppfyller de objektive vilkårene i det aktuelle straffebudet, vil bli omtalt som «hovedgjerningsperson».²⁹

²⁶ Jf. FNs barnekonvensjon art. 1, og forutsetningsvis bl.a. bl. §§ 33 og 68 og lov 26. mars 2010 om vergemål (vgml.) § 2

²⁷ Se Øyen (2014) s. 248

²⁸ Dette har støtte i forarbeidene; se bl.a. Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 95–96, og Linda Gröning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utgave, Bergen 2019 bl.a. s. 317. Heretter «Gröning m.fl. (2019)».

²⁹ Dette har støtte i Ot.prp.nr.90 (2003-2004), bl.a. s. 95–96

1.4 Presiseringer og avgrensninger

Oppgavens tema, passiv medvirkning til vold mot barn, avgrenser naturlig mot en utførlig redegjørelse av de øvrige formene for medvirkning, herunder fysisk og psykisk medvirkning. Problemstillingen «i hvilke tilfeller en omsorgsperson kan straffes som medvirker til en annens voldsutøvelse mot et barn på grunnlag av passivitet», nødvendiggjør imidlertid noen ytterligere presiseringer og avgrensninger.

For det første vil jeg ikke behandle spørsmålet om andre omsorgspersoner enn foreldre og steforeldre kan pådra seg straffansvar etter regelen om passiv medvirkning. Bakgrunnen for dette er hovedsakelig at spørsmålet tilsynelatende ikke har blitt behandlet i rettspraksis,³⁰ og at både stemorddommen og stefardommen gjelder medvirkningsansvar for steforeldre. I forlengelsen av dette avgrenser også oppgaven mot de øvrige tilknytningssituasjonene som kan utløse handleplikt og danne grunnlag for straffbar passiv medvirkning.

Passiv medvirkning er mest aktuelt der det foreligger en aktiv hovedgjerning, men det er også mulig å medvirke til en unnlattelse. Da kjernen i denne masteroppgaven er passiv medvirkning til vold mot barn, herunder passiv medvirkning til en aktiv hovedgjerning, går jeg ikke nærmere inn på passiv medvirkning til straffbar unnlattelse.³¹

En problemstilling ved straffansvar for passiv medvirkning etter strl. § 15, er hvorvidt straffansvaret oppfyller lovskravet, herunder særlig presisjonskravet, jf. strl. § 14, jf. Grl. § 96, jf. Den europeiske menneskerettskonvensjon (heretter «EMK») art. 7. Av hensyn til oppgavens omfang, vil jeg ikke gå nærmere inn på dette.

Videre avgrenses det mot passiv medvirkning til seksuelle overgrep, for det første fordi UEVO-studien viser at seksuelle overgrep mot barn i all hovedsak begås av en voksen utenfor familien.³² For det andre knytter rettspraksis om passiv medvirkning for omsorgspersoner seg i større grad til vold og mishandling mot barn, enn til seksuelle krenkelser begått mot barn. Høyesterettsavgjørelsene fra 2019 som skal analyseres, gjaldt dessuten passiv medvirkning til mishandling av barn.

Av hensyn til oppgavens omfang avgrenses det til slutt mot de ekte unnlattelsesdeliktene, altså straffebud som uttrykkelig rammer unnlattelser.

³⁰ Jeg har kun funnet underrettspraksis der foreldre er tiltalt for passiv medvirkning til vold mot barn,

³¹ Husabø (1999) s. 174, og Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 412

³² NKVTS Rapport nr. 4/2019 s. 86

1.5 Metode

1.5.1 Innledning

For å besvare hovedproblemstillingen oppgaven reiser har jeg valgt å bruke domsanalyser som virkemiddel. Herunder vil både Christoffer-saken, stemorddommen og stefarddommen analyseres med sikte på å tydeliggjøre rettsutviklingen og klargjøre gjeldende rett for det passive medvirkningsansvaret for omsorgspersoner. Det er de materielle rettsspørsmålene som er av interesse og som følgelig vil bli analysert. Rettskildebruken vil imidlertid også kommenteres, men i mindre grad. Dommene vil også analyseres i lys av andre aktuelle rettskilder.

1.5.2 Rettskilder

Medvirkningsregelen er lovfestet i strl. § 15, og det naturlige utgangspunktet i tråd med rettskildelæren er da en ordlydstolkning på bakgrunn av naturlig ordlydsforståelse.

Forarbeidene utgjør en viktig tolkingskilde for fastleggelsen av innholdet i den generelle medvirkningsregelen. Forarbeidene sier imidlertid lite om regelen om passiv medvirkning, og ingenting om omsorgspersoners passive medvirkningsansvar.

Det nærmere innholdet i regelen om passiv medvirkning er utviklet i juridisk teori og rettspraksis. Lovfestingen av den generelle medvirkningsregelen som trådte i kraft i 2015, innebar ingen tilsiktet endring i innholdet i medvirkningsregelen.³³ Derfor er også juridisk litteratur og rettspraksis omhandlende medvirkningsansvaret, særlig regelen om passiv medvirkning, fra tiden før strl. 2005 trådte i kraft i 2015, sentrale tolkingskilder for å utfylle ordlyden.

Juridisk litteratur har hatt særlig stor betydning for etableringen av både regelen om passiv medvirkning og den særlige regelen om passiv medvirkning som følge av omsorgsansvar for barn. Herunder har Andenæs' doktoravhandling *Straffbar unnløstelse* fra 1942,³⁴ og Husabø's bok *Straffansvarets periferi* fra 1999³⁵ vært sentrale rettskilder.

³³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 410 og Matningsdal (2008) s. 358

³⁴ Johs. Andenæs, (1942): *Straffbar unnløstelse : et bidrag til strafferettsdogmatikk*. Oslo: Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet. PhD-avhandling. Heretter «Andenæs (1942)»

³⁵ Husabø (1999)

Som analysen vil vise, beror vurderingen av om det foreligger straffbar passiv medvirkning til slutt på en helhetsvurdering. Herunder kan også reelle hensyn være viktig for å trekke grensene for medvirkningsansvaret.

1.5.3 Kort om legalitetsprinsippets betydning

Klargjøring gjennom rettspraksis er en naturlig del av den nærmere fastleggingen av innholdet av straffebestemmelser.³⁶ Lovskravet setter imidlertid en viktig skranke for hvor langt domstolene kan gå i å utfylle ordlyden.

Etter Grl. § 96 første ledd kan «[i]ngen ... dømmes uten etter lov». Bestemmelsen fastsetter det formelle lovskravet som gjelder på strafferettens område, som også er hjemlet i EMK art. 7 og konkret i strl. § 14. Lovskravet utgjør et viktig tolkningsprinsipp når domstolene skal tolke gjerningsbeskrivelsen i et straffebud og utfylle ordlyden. Herunder må domstolene utvise varsomhet ved tolking og utfylling av ordlyden.

Medvirkningsansvar etter strl. § 15 strekker seg utover det som er kjernen i en straffbar handling, ved at handlinger som i utgangspunktet ikke omfattes av straffebudets gjerningsinnhold etter en konkret vurdering likevel omfattes av straffansvaret.³⁷ Det er derfor vanlig å omtale medvirkningsansvar som straffansvarets yttergrenser.³⁸ Dette gjelder særlig for passiv medvirkning, da unnlatelser ikke ligger i kjernen av ordlyden av «medvirker» i strl. § 15.

Vilkårene for passiv medvirkning som er utviklet i rettspraksis og juridisk litteratur er ment å avgrense straffansvaret slik at det ikke strekkes for langt.³⁹ Av hensyn til lovskravet, er det viktig at domstolene utviser varsomhet hver gang de skal vurdere straffansvar for passiv medvirkning. Dette ble understreket av Høyesterett senest i stefordommen.⁴⁰

1.6 Fremstillingen videre

Jeg begynner med en introduksjon til den norske medvirkningslæren i punkt 2. I punkt 2.1 presenterer jeg kort bakgrunnen for innføringen av den generelle medvirkningsregelen i strl. §

³⁶ Se HR-2019-900-A avsn. 31 og 32 og HR-2019-2205-A

³⁷ Matningsdal (2008) s. 357

³⁸ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 94

³⁹ Se Matningsdal (2008) bl.a. s. 368 og 372

⁴⁰ HR-2019-2205-A avsn. 55

15. Deretter presenterer jeg strl. § 15 og redegjør for innholdet og vilkår som gjelder generelt for medvirkningsansvar, slik dette kan leses ut av ordlyden utfyllt med øvrige rettskilder. For å synliggjøre ulikhetene mellom aktiv og passiv medvirkning, presenterer jeg i punkt 2.3 kort de øvrige formene for medvirkning, fysisk og psykisk medvirkning, før jeg fremhever det særegne ved regelen om passiv medvirkning. I punkt 3 har jeg valgt å redegjøre relativt grundig for den historiske fremveksten av regelen om passiv medvirkning, samt å fremheve når medvirkningsansvaret for omsorgspersoner dukker opp i de historiske kildene. Tanken bak denne fremstillingen er å synliggjøre hvorfor det i dag har blitt en etablert oppfatning om å utskille passiv medvirkning som en egen medvirkningskategori. Fremstillingen bidrar til å belyse særegne kjennetegn ved passivt medvirkningsansvar, og gir et historisk bakteppe som er nyttig for den videre analysen.

I punkt 4 presenterer jeg Christoffer-saken og analyserer hvordan lagmannsretten, delvis med støtte fra Høyesteretts ankeutvalg, forstår regelen om passiv medvirkning for omsorgspersoner. Dette gjør jeg for å kunne bruke avgjørelsen i analysen av stemorddommen for å analysere eventuell rettsutvikling på området. Her vil jeg kun analysere de materielle problemstillingene. I punkt 5 presenterer jeg stemorddommen og foretar en grundig analyse av denne. Her vil jeg analysere flertallets og mindretallets votum mot hverandre, samt vurdere avgjørelsen i lys av Christoffer-saken. Deretter ser jeg hen til stefardommen i punkt 6, for å avklare hva som i dag må anses som gjeldende rett for en omsorgspersons passive medvirkningsansvar. Avsluttende kommentarer følger i punkt 7.

2 Introduksjon til den norske medvirkningslæren

2.1 Kort om innføringen av medvirkningsregelen i strl. § 15

Norsk strafferett har alltid hatt et innslag av medvirkningsansvar.⁴¹ Kriminalloven 1842 inneholdt generelle bestemmelser som kriminaliserte medvirkning i et eget kapittel 5 «om Delagtighed».⁴² Med straffeloven 1902 (heretter «strl. 1902»)⁴³ var det kun én generell medvirkningsregel som ble beholdt; strl. 1902 § 58. Dette var imidlertid kun en ren straffutmålingsbestemmelse. Utover dette gikk man bort fra generelle medvirkningsregler. Bakgrunnen var at straffelovkommisjonen, med Getz som formann, hevdet at alle typer delaktighet ville falle inn under straffebudet fordi de var årsak til rettsbruddet.⁴⁴ Dette utgangspunktet ble imidlertid ikke fulgt konsekvent av lovgiver, slik at flere straffebud likevel ble utformet med ulike former for medvirkningstillegg. Lovgivningen fremstod som inkonsekvent med hensyn til hvilke straffebud som fikk medvirkningstillegg. Dette medførte ofte tolkningsspørsmål for rettsanvenderen. Blant annet av denne grunn, var det under arbeidet med straffeloven 2005 enighet om å gjeninnføre en generell regel om medvirkningsansvar. Det var videre enighet om at medvirkning som hovedregel burde være straffbart.⁴⁵

Den generelle medvirkningsregelen ble inntatt i strl. 2005 sin alminnelige del med § 15, som trådte i kraft i 2015. Bestemmelsen innebærer at det nå gjelder et medvirkningstillegg ved alle straffbare handlinger, med mindre det er gjort uttrykkelig unntak i konkrete bestemmelser.

Det ble diskutert i forarbeidene om en generell medvirkningsregel ville medføre en utilsiktet nykriminalisering ved at straffansvaret ville utvides til nye persongrupper. Departementet konkluderte med at faren for omfattende utilsiktet nykriminalisering ikke syntes å være stor. Begrunnelsen var at det kunne gjøres unntak fra hovedregelen i de aktuelle straffebudene, at behovet for unntak var begrenset, og at mange straffebud allerede rammet medvirkning etter

⁴¹ Gröning m.fl. (2019) s. 318

⁴² <http://www.hist.uib.no/krim/1874/> (Sist sjekket 10.12.19)

⁴³ Almindelig borgerlig Straffelov 22.05.1902 nr. 10

⁴⁴ SKM I 1896: Straffelovkommisjonens «Udkast til almindelig borgerlig Straffelov med Motiver», s. 100-101

⁴⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 96-97

gjeldende rett.⁴⁶ Konklusjonen til departementet er interessant i tilknytning til regelen om passiv medvirkning til vold mot barn og diskusjonen av om Høyesterett har utvidet medvirkningsansvaret med årets høyesterettsavgjørelser.⁴⁷

Vilkårene for *når* medvirkning skal anses straffbart, som er utviklet i rettspraksis og juridisk teori, ble ikke foreslått lovfestet. Meningen var å videreføre gjeldende rett.⁴⁸

2.2 Kort om strl. § 15

Straffeloven § 15 bestemmer at «[e]t straffebed rammer også den som medvirker til overtredelsen, når ikke annet er bestemt».

Etter ordlyden er det straffbart å bidra til at en straffbar handling begås. Ordlyden av «medvirker» indikerer at det må dreie seg om en bistandshandling. I dette ligger et krav om årsakssammenheng med hovedgjerningen.⁴⁹ Til tross for at ordlyden av «medvirker» i utgangspunktet synes å rette seg mot aktive handlinger, utelukker ikke ordlyden at passivitet kan omfattes.⁵⁰

Ordlyden av «medvirker til overtredelsen» tilsier at medvirkeren ikke selv trenger å oppfylle alle de objektive vilkårene i gjerningsbeskrivelsen, men at vedkommende ved sin handlemåte (medvirkningshandlingen) bidrar til at en annen (eller andre) oppfyller et straffebeds objektive gjerningsbeskrivelse (hovedgjerningen). Denne forståelsen har støtte i forarbeidene.⁵¹

Forutsetningen for at straffbar medvirkning kan foreligge etter § 15, er dermed at en annen enn medvirkeren har begått en handling som dekker et straffebeds objektive gjerningsbeskrivelse, jf. «medvirker til overtredelsen». I dette ligger en forutsetning som gjelder for alle medvirkningstilfellene; at flere deltakere har deltatt i utøvelsen av hovedgjerningen, hvorav minst én har hatt en mer sentral rolle enn de øvrige (hovedpersonen). Denne forutsetningen fremheves av Gröning m.fl. i *Frihet, forbrytelse og*

⁴⁶ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 96-97

⁴⁷ Se punkt 5.4.7

⁴⁸ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 410

⁴⁹ Se punkt 3

⁵⁰ Høyesteretts bruk av passiv medvirkning som egen medvirkningskategori må ses som en stadfestelse av at ordlyden er vid nok til å ramme unnlater, og at kravet til lovhjælp er oppfylt, jf. strl. § 14, jf. Grl. § 96, se Gröning m.fl. (2019) s. 349.

⁵¹ Se Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 197

straff.⁵² Ordlyden av «overtredelsen» avgrensner samtidig mot etterfølgende bistand. Denne tidsavgrensningen er etter forarbeidene et grunnvilkår for straffbar medvirkning.⁵³

Bruken av «også», jf. § 15, understreker at straffansvaret er selvstendig. Dette innebærer at medvirkeren kan straffes selv om hovedgjerningspersonen ikke kan det. Det typiske tilfellet vil være at hovedgjerningspersonen ikke oppfyller de subjektive vilkårene i gjerningsbeskrivelsen, ved at hovedgjerningspersonen eksempelvis er utilregnelig på handlingstiden. Videre innebærer straffansvarets selvstendighet at det ikke er tilstrekkelig for medvirkningsansvar at hovedgjerningspersonen kan straffes. Medvirkeren må selv oppfylle alle straffbarhetsvilkårene, både de objektive og subjektive.⁵⁴

Skyldkravet er forsett, med mindre annet er bestemt, jf. § 21. Strl. § 15 gjelder også i relasjon til straffebed som rammer uaktsomme handlinger, men disse er avgrenset mot.⁵⁵ I tråd med dekningsprinsippet, må forsettet dekke alle elementene i gjerningsbeskrivelsen, jf. § 22. Det er derfor vanlig å tale om et krav om dobbelt forsett ved medvirkningsansvar, idet medvirkeren både må ha forsett om at hovedgjerningspersonen vil begå «overtredelsen», samt forsett om å «medvirke» til denne, jf. § 15, jf. § 22.

Ordlyden av «et straffebed rammer også», understreker at strafferammen er den samme for en medvirker og en hovedperson. Prosessuelt sett hører derfor ikke sondringen mellom en medvirker og en hovedperson til skyldspørsmålet, men til straffutmålingen.⁵⁶ Den prosessuelle forenklingen medfører at det er tilstrekkelig for påtalemyndigheten å bevise at den tiltalte *i det minste* har medvirket til den straffbare handlingen.⁵⁷

2.3 Tre medvirkningskategorier

Etter gjeldende rett eksisterer det tre hovedkategorier innenfor medvirkningslæren; fysisk, psykisk og passiv medvirkning. Fysisk og psykisk medvirkning kjennetegnes ved at medvirkeren bistår hovedpersonen gjennom aktiv handling. For straffansvar for fysisk medvirkning følger det av forarbeidene at medvirkeren må gi et bidrag til den straffbare

⁵² Gröning m.fl. (2019) s. 317

⁵³ Se Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 410

⁵⁴ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 95, 197 og 410-412

⁵⁵ Se punkt 1.4

⁵⁶ NOU 1992:23 s. 79

⁵⁷ Gröning m.fl. (2019) s. 322-323

handlingen som faktisk virker med i utføringen av hovedgjerningen.⁵⁸ Eksempelvis kan det å gi slagvåpenet til moren som skal slå barnet, utgjøre fysisk medvirkning til vold mot barnet. Videre følger det av forarbeidene at for straffansvar for psykisk medvirkning må medvirkeren bidra til den straffbare handlingen gjennom ord eller handling som styrker hovedgjerningspersonens forsett.⁵⁹ I alminnelighet kreves det en «positiv tilskyndelse» fra medvirkeren for at det skal anses som psykisk medvirkning.⁶⁰ Et praktisk eksempel på psykisk medvirkning er å oppfordre faren til å bruke vold mot barnet.

Ved passiv medvirkning holdes medvirkeren derimot ansvarlig for en unnløstelse. I nyere juridisk litteratur er det derfor vanlig å anse passiv medvirkning som en særskilt form for straffbar unnløstelse.⁶¹ Medvirkeren bidrar i et slikt tilfelle til at en straffbar handling blir begått, eventuelt muliggjør en fortsatt krenkelse av et retts gode, ved at vedkommende forholder seg passiv i en situasjon der vedkommende burde ha grepet inn og forsøkt å motvirke den straffbare handlingen.

Medvirkningsansvaret for passivitet er begrunnet i medvirkerens tilknytning til den konkrete situasjonen, eller til den eller det straffebudet beskytter.⁶² Omsorgsansvar for barn innebærer en slik tilknytning til barnet som skaper en forventning om handling dersom barnet blir utsatt for integritetskrenkelser. Da omsorgspersoner har en sivilrettslig omsorgsplikt overfor barnet, er forventningen om handling særlig sterk.⁶³

⁵⁸ Se bl.a. Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 411

⁵⁹ *Ibid*

⁶⁰ Johs. Andenæs, *Alminnelig strafferett*, 6. utgave, Oslo 2016 s. 327. Heretter «Andenæs (2016)»

⁶¹ Thomas Frøberg, *Alminnelig strafferett i et nøtteskall*, Oslo 2016 s. 188. Heretter «Frøberg (2016)», Husabø (1999) s. 174 flg., og Gröning m.fl. (2019) s. 349-350

⁶² HR-2019-561-A avsn. 20 og Husabø (1999) s. 186

⁶³ Se punkt 1.3 om begrepsavklaringer

3 Historisk fremvekst av regelen om passiv medvirkning og ansvaret for omsorgspersoner

Husabø var den første som tok til orde for å anse passiv medvirkning som en egen medvirkningskategori med *Straffansvarets periferi* i 1999.⁶⁴ Temaet passivitet som grunnlag for straffbar medvirkning kan imidlertid spores tilbake til rettspraksis og juridisk litteratur fra begynnelsen av 1900-tallet.⁶⁵ På dette tidspunktet var innholdet i regelen om medvirkningsansvar ved passivitet noe uklart, og det var vanlig å henføre medvirkningsansvar på grunnlag av passivitet under regelen om psykisk medvirkning. For å illustrere hvordan medvirkningsregelen ble forstått, vil jeg i det følgende redegjøre for to høyesterettsavgjørelser fra begynnelsen av 1900-tallet.

I Rt. 1907 s. 333 behandlet Høyesteretts kjæremålsutvalg et spørsmål om medvirkning til en yngre kamerats ordensforstyrelse. Meddomsretten hadde domfelt den tiltalte, men kjæremålsutvalget opphevet meddomsrettens dom. Det ble uttalt på s. 334-335 at

«[a]lene ved at have «**billiget**» den Medtiltaltes Optræden kan ikke Tiltalte No. 1 siges at være overført strafbar Medvirkning. Dertil maa kræves, at han ved sit Forhold [...] har [...] **forledet eller tilskyndet** den Medtiltalte til at udføre Forseelsen eller **bestyrket ham deri**» (min uth.).

Det siterte viser at Kjæremålsutvalget oppstiller et krav om positiv tilskyndelse eller et krav om at forsettet til den medtiltalte styrkes, herunder krav som gjelder for psykisk medvirkning for at passiviteten skal være straffbar som medvirkning.⁶⁶

Rt. 1926 s. 581 gjaldt spørsmål om en ektemanns passivitet overfor konas ulovlige brennevinssalg utgjorde straffbar medvirkning. Meddomsretten hadde domfelt ektemannen for medvirkning fordi retten mente at ektemannen ikke «**alene rent passivt har billiget**, hvad der fandt sted. Han antages at ha **samtykket** i salget. Vilde han ikke ha samtykket i det, hadde det vært hans pligt at skride ind og søke det forhindret» (min uth.).⁶⁷ Her bemerkes at meddomsrettens uttalelse om tiltaltes plikt til å gripe inn, har likhetstrekk med den

⁶⁴ Husabø (1999)

⁶⁵ Rt. 1907 s. 333, Rt. 1926 s. 581, og Andenæs (1942) s. 308 og 351

⁶⁶ Se over under punkt 2.2

⁶⁷ Rt. 1926 s. 581 på s. 582

handleplikten omsorgsansvar for barn kan utløse i en situasjon der barn utsettes for vold.⁶⁸ Et vilkår om handleplikt ved passivitetsansvar, er dermed ikke noe nytt for dagens regel om passiv medvirkning.

I Rt. 1926 s. 581 opphevet Høyesterett meddomsrettens dom under skarp dissens grunnet uklare domsgrunner, da det ikke kom tydelig nok frem hvilke forhold som tilsa at tiltalte hadde samtykket til salget. Tredjevoterende, som del av flertallet, uttalte at tiltalte ikke hadde «**ytret noget eller foretatt nogen** handling, som kan ha bidraget til hustruens forgaaelse», og videre at et «**rent passivt forhold** fra tiltaltes» side ikke kan betraktes som straffbar medvirkning.⁶⁹ Høyesterett synes her å forutsette et krav om aktiv handling for at det skal foreligge medvirkningsansvar.

Kjennelsen og dommen viser at ren passivitet ikke ble ansett tilstrekkelig for medvirkningsansvar. Dette er imidlertid hovedregelen også i dag.⁷⁰ Til forskjell fra i dag derimot, etterlater de nevnte avgjørelsene et inntrykk av at vilkårene for psykisk medvirkning måtte være oppfylt for at passivitet kunne straffes som medvirkning, jf. uttalelsen om «forledet eller tilskyndet» og «bestyrket ham deri» i Rt. 1907 s. 333 og diskusjonen av om samtykke var gitt i Rt. 1926. s. 581. Et krav om at passiviteten må oppfattes som et samtykke til den straffbare handlingen, vil i realiteten innebære et krav om innvirkning på hovedgjerningspersonens psyke, og dermed bære preg av psykisk medvirkning.

Juridisk litteratur etterlater samme inntrykk som rettspraksis på dette tidspunktet. Hagerup skrev blant annet i boken *Straffeloven* fra 1903, om overordnedes passivitet overfor underordnede, at

«I mange tilfælde vil forholdet være det at den underordnede i den overordnedes passivitet er bleven bestyrket i sit forbryderske forsæt, og at den sidste har været sig dette fuldt bevidst. Isaafald maa han kunne straffes som medvirkende til selve hovedforbrydelsen.»⁷¹

⁶⁸ Se mer om dette i punkt 3

⁶⁹ Rt. 1926 s. 581 på s. 583

⁷⁰ Se bl.a. HR-2019-2205-A avsnitt 54

⁷¹ Francis Hagerup, *Straffeloven*, Oslo 1903 s. 125

I disse tilfellene ble passiviteten dermed ansett som et stilltiende samtykke til forbrytelsen. Disse tilfellene ble i den juridiske litteraturen derfor behandlet som et unntak fra kravet om positiv tilskyndelse i regelen om psykisk medvirkning.⁷²

Andenæs fulgte opp sporet til Hagerup i sin doktoravhandling om straffbar unnlattelse fra 1942, men trakk det noe lenger.⁷³ I sin fremstilling av unnlattelseslæren presenterte han flere tilfeller av passivt medvirkningsansvar der han argumenterte for at det måtte stilles krav til «konkludent passivitet».⁷⁴ Særlig interessant for oppgavens tema, er at ett av tilfellene han behandlet var passivt medvirkningsansvar som kan utløses av foreldres omsorgsplikt for barn.⁷⁵ Andenæs skrev at foreldres omsorgsplikt kan medføre en plikt for den ene forelderen til å hindre at barnet blir drept av den andre forelderen, men at medvirkningsansvar i en slik situasjon må forbeholdes tilfellene der passiviteten gir uttrykk for et samtykke.⁷⁶ Temaet passiv medvirkning til vold mot barn dukket altså opp i den juridiske litteraturen lenge før domstolene dømte moren i Christoffer-saken i 2013 – riktignok med et annet innhold enn dagens regel.⁷⁷

Andenæs omtalte tilfellene der det måtte stilles krav til konkludent passivitet, som en form for psykisk medvirkning, til tross for at han ikke oppstilte et krav om psykisk årsakssammenheng; at unnlattelsen rent faktisk hadde påvirket hovedpersonens forsett.⁷⁸ På bakgrunn av rettspraksis og juridisk litteratur på 1900-tallet ble det etablert en oppfatning om at passiv medvirkning var en egen underkategori av psykisk medvirkning. Med Husabø i spissen, har nyere juridisk litteratur opponert mot denne oppfatningen.⁷⁹

I *Straffansvarets periferi* foretar Husabø en omfattende drøftelse av hvorvidt passiv medvirkning kan anses som et særtilfelle av psykisk medvirkning.⁸⁰ Herunder drøfter Husabø blant annet Andenæs' vilkår om «konkludent passivitet» som Andenæs omtaler som en form for psykisk medvirkning.⁸¹ Husabø stiller særlig spørsmål ved hvordan en konkludent passivitet som *ikke* påvirker hovedpersonen, kan passe inn i kategorien psykisk medvirkning.

⁷² Matningsdal (Lovkommentar) § 15 note 92

⁷³ Andenæs (1942). Andenæs sin doktoravhandling om straffbar unnlattelse fra 1942 har blitt omtalt som banebrytende, og Andenæs sin unnlattelseslære har hatt stor betydning for strafferettsteorien i Norge.

⁷⁴ Andenæs (1942) bl.a. s. 308 og 351

⁷⁵ Andenæs (1942) s. 350-351

⁷⁶ *Ibid*

⁷⁷ Rt. 2013 s. 1015. Se punkt 1.2 over

⁷⁸ Se Andenæs (1942) bl.a. s. 308

⁷⁹ Husabø (1999) s. 174 flg. og Gröning m.fl. (2019) s. 349

⁸⁰ Husabø (1999) s. 174 flg.

⁸¹ *Ibid*

Videre understreker han det særegne ved passiv medvirkning om at det stilles krav om en «særlig plikt» til å gripe inn, og at det da blir «lite som minner om vanleg psykisk medverking».⁸²

Husabø argumenterer videre med at årsakskravet for passiv medvirkning må formuleres annerledes enn for aktiv medvirkning. Herunder oppstiller han et årsakskrav om at unnlatelsen må stå i en hindringssammenheng med hovedgjerningen.⁸³ I dette ligger at den eller de handling(e) den passive klandres for ikke å ha utført, *kunne* ha hindret eller motvirket den straffbare handlingen eller virkningene av denne.⁸⁴ Som ellers ved straffbar unnlatelse, er det altså den alternative handlingen som må stå i et medvirkende årsaksforhold til hovedgjerningen.⁸⁵ Husabø argumenterer for at det ikke er et absolutt vilkår at den alternative handlingen ville ha hindret den straffbare handlingen, og viser til at betingelseslæren heller ikke gjelder for fysisk eller psykisk medvirkning.⁸⁶ Deretter konkluderer han med at årsakskravet for passiv medvirkning vil være oppfylt der den alternative handlingen enten fysisk eller psykisk ville ha motvirket hovedgjerningen.⁸⁷ Dersom den passive hadde en mulighet til å handle på en hindrende måte, vil dermed årsakskravet være oppfylt. Årsakskravet favner med dette vidt,⁸⁸ og vil derfor sjelden settes på spissen.⁸⁹

Husabø fremhever at et slikt årsakskrav vil fange opp de tilfellene der det har vært foreslått å stille krav om konkludent passivitet. Bakgrunnen for dette er at det er først når en person har mulighet til å motsi en straffbar handling, at passivitet kan bli oppfattet som et samtykke. Samtidig fremhever han at medvirkningsansvaret, med et slikt årsakskrav, vil bli uavhengig av hvilke forestillinger hovedgjerningspersonen på forhånd hadde om medvirkeren sin holdning. Dermed vil årsakskravet imøtekomme Andenæs' innvendinger mot å kreve psykisk årsakssammenheng.⁹⁰

⁸² *Ibid* s. 180

⁸³ *Ibid* s. 180–181

⁸⁴ *Ibid* s. 180–185

⁸⁵ Dette støttes i dag bl.a. av Andenæs (2016) s. 327

⁸⁶ *Ibid* s. 181–183. Dette følger i dag eksplisitt av forarbeidene til strl. § 15 med uttalelsen om at «bistanden kan være straffbar medvirkning selv om den ikke er noen nødvendig forutsetning for å kunne utføre hovedgjerningen», jf. Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 410

⁸⁷ *Ibid* s. 184. Kravet om hindringssammenheng har senere blitt fulgt opp i litteraturen og rettspraksis, og må nå anses som et etablert og gjeldende årsakskrav for passiv medvirkning, se Gröning m.fl. (2019) bl.a. s. 298 og 350

⁸⁸ Husabø (1999) s. 184–185

⁸⁹ Dette understrekes av Gröning m.fl. (2019) s. 300

⁹⁰ Husabø (1999) s. 184.

Til slutt fremhever også Husabø det særegne ved passiv medvirkning om at det må foreligge en særlig tilknytning til situasjonen som skaper en forventning om å utføre den alternative handlingen. Dette omtaler han som tilknytningskravet.⁹¹

På bakgrunn av alle disse forholdene konkluderer Husabø til slutt med at det er en vesentlig normativ strukturell forskjell mellom ansvar for passiv medvirkning og ansvar for aktiv medvirkning (fysisk eller psykisk).⁹² Han åpner med dette for at passiv medvirkning er en egen form for medvirkning.

Husabøs argumentasjon og synspunkt har i ettertid fått gehør i annen litteratur og i rettspraksis, og det er nå bred enighet om at passiv medvirkning utgjør en egen form for medvirkning.⁹³

Husabø behandler også temaet passiv medvirkning på grunnlag av foreldres omsorgsplikt overfor barn i *Straffansvarets periferi*. Med henvisning til dansk rettspraksis, argumenterer han for at foreldres omsorgsansvar for barn veier så tungt at foreldre bør ha en strafferettslig plikt til å avverge alle typer alvorlige integritetskrenkelser mot barnet.⁹⁴ Han avviser Andenæs' krav om konkludent passivitet, og fremhever at dette kravet synes å springe ut av Andenæs' mer generelle oppfatning av at passiv medvirkning utgjør en form for psykisk medvirkning.⁹⁵ Husabø bygger dermed det passive medvirkningsansvaret for foreldre på en handleplikt som utløses av omsorgsansvaret de har for barnet. Argumentasjonen hans utgjør med dette startskuddet for regelen om omsorgspersoners passive medvirkning til voldsforbrytelser mot barn, slik regelen gjelder i dag.

Jeg vil nå presentere Christoffer-saken og analysere lagmannsrettens forståelse av regelen om passiv medvirkning, før jeg påbegynner analysene av stemordommen og stefardommen.

⁹¹ *Ibid* s. 186

⁹² *Ibid* s. 180 og 196

⁹³ Se HR-2019-561-A avsn. 1 og HR-2019-2205-A avsn. 51, og bl.a. Gröning m.fl. (2019) s. 349

⁹⁴ Husabø (1999) s. 187-188 med henvisninger til Andenæs (1942) og dansk rettspraksis: U 1938.964 Ø, U 1966.865 V, U 1975.1098 V og U 1998.545 H

⁹⁵ Husabø (1999) s. 187-188

4 RG 2013 s. 292 (Agder) (Christoffer-saken)

4.1 Innledning

Åtte år gamle Christoffer ble mishandlet til døde av stefaren sin. Stefaren ble domfelt for dette i 2008.⁹⁶ I 2013 dømte Agder lagmannsrett Christoffers mor for passiv medvirkning til legemskrenkelse med skade eller betydelig smerte til følge overfor gutten som var en forsvarsløs person, jf. strl. 1902 §§ 228 første ledd, jf. annet ledd første straffalternativ, jf. § 43, jf. § 232. Moren ble ikke holdt medvirkningsansvarlig for dødsfølgen, grunnet den faktiske situasjonen slik den fremstod for moren den aktuelle kvelden stefaren påførte sønnen den dødbringende hodeskaden.

Lagmannsrettens avgjørelse ble, som nevnt innledningsvis i punkt 1.2, rettskraftig med Høyesterett ankeutvalgs ankenektelse i Rt. 2013 s. 1015. Det er dermed lagmannsrettsavgjørelsen som er den sentrale å vurdere i det følgende. Ankeutvalget sluttet seg imidlertid til lagmannsrettens konklusjon om at ren passivitet var tilstrekkelig for å straffe moren som omsorgsperson, da det dreide seg om omsorgsansvar for et barn som ble utsatt for vold. Med tilslutningen fra ankeutvalget, nyter dermed denne delen av lagmannsrettens avgjørelse noe større vekt. Jeg vil tydeliggjøre for leseren der vurderinger og konklusjoner fikk tilslutning fra ankeutvalget.

4.2 Kort om bevisbildet for lagmannsretten

Moren til Christoffer flyttet sammen med den nå domfelte ektemannen våren 2004. Høsten 2004 oppdaget både mor, besteforeldre og skoleassistenten til Christoffer at han stadig hadde nye blåmerker, samt at han endret atferd til å bli mer innelukket. I januar 2005 ble Christoffer innlagt på sykehus, bl.a. med skader i ansiktet.

Morgenen tirsdag 1. februar viste Christoffer moren et sår på høyre skulder. Dette såret og denne hendelsen står særlig sentralt i lagmannsrettens bevisvurdering. Moren har forklart at dette såret ble oppdaget av stefaren natt til tirsdag. Christoffer viste også såret til personalet på SFO før skoletid samme tirsdag. På bakgrunn av dette ble det samme dag avholdt en

⁹⁶ LA-2008-179127

bekymrings samtale med Christoffers mor, i regi av rektor. Etter møtet følte moren at skolen rettet mistanke mot henne og stefaren for at de utøvde vold mot Christoffer.

Moren dro rett på jobb etter på møtet på skolen, og kom ikke hjem før Christoffer hadde lagt seg den kvelden. Dagen etter, 2. februar, var Christoffer svimmel, kvalm og kastet opp. Moren ble hjemme med sønnen, men gikk ut på en times tur på kvelden da stefaren var tilbake fra jobb. I 21-tiden fant de Christoffer livløs i sengen. Christoffer ble erklært død samme kveld.

På bakgrunn av bevisføringen, legger lagmannsretten til grunn at den grove volden som medførte den dødelige hodeskaden ble påført sent ettermiddag/kveld den 1. februar. Det er denne voldsutøvelsen moren til Christoffer stod tiltalt for å ha medvirket til.

4.3 Lagmannsrettens forståelse av regelen om passiv medvirkning for omsorgspersoner

4.3.1 Forsettkravet

Før lagmannsretten påbegynner den konkrete vurderingen av om moren har medvirket ved sin passivitet, oppstiller retten spørsmålet «om tiltalte seinast etter møtet med skulen den 1. februar 2005 var klar over, eller i det minste heldt det for meir sannsynleg enn ikkje, at B vart utsett for vald av stefaren, og at dette ville halda fram».

Lagmannsretten gir her uttrykk for regelen som gjelder for medvirkningsansvar om at morens forsett må dekke stefarens voldsutøvelse mot sønnen, jf. strl. §§ 15, jf. 22.⁹⁷ Det bemerkes at sannsynlighetsforsett er tilstrekkelig, jf. § 22 bokstav b. Hvorvidt forsett om voldsutøvelsen foreligger, er en helt sentral vurdering å foreta før det kan stilles spørsmål om moren har medvirket til den aktuelle voldsutøvelsen. Det kan ikke kreves at moren griper inn overfor en voldsutøvelse hun ikke har kunnskap om.

Lagmannsretten foretar en utførlig forsettvurdering, hvor retten også trekker inn morens personlige forutsetninger for å forstå hva sønnen ble utsatt for. Jeg går ikke konkret inn på vurderingen, men lagmannsretten finner det bevist at moren senest etter møtet på skolen den

⁹⁷ Som redegjort for over i punkt 2.2

1. februar 2005 forstod, eller i det minste holdt det for overveiende sannsynlig, at ektemannen utsatte sønnen hennes for vold.

Videre finner lagmannsretten det bevist at hun også i det minste holdt det for overveiende sannsynlig at voldsutøvelsen ville fortsette dersom den ikke på en eller annen måte ble hindret. Med dette får dermed lagmannsretten frem at morens forsett også dekker medvirkningshandlingen, jf. §§ 15, jf. 22, og at kravet om dobbelt forsett dermed er oppfylt.

4.3.2 Utgangspunkt for vurderingen av medvirkning i form av passivitet

Ved å vurdere morens kunnskap om situasjonen innledningsvis, settes grunnpremissene for et eventuelt passivt medvirkningsansvar. Med dette dannes utgangspunktet for lagmannsrettens vurdering av morens eventuelle «[m]edverking i form av passivitet» og det konkrete spørsmålet som oppstilles. Herunder oppstiller lagmannsretten spørsmålet «om tiltalte ved ikkje å gjera noko, har halde seg passiv, skal sjåast på som å ha medverka til straffbar handling, dvs. brot på straffelova § 228 første og andre ledd, jf. § 232».

Da strl. § 15 ikke var innført på tidspunktet for Christoffer-saken, vurderes medvirkningsansvaret på bakgrunn av en tolkning av den aktuelle regelen, strl. § 228 første og annet ledd, og de konkrete omstendighetene i saken.⁹⁸ Dette har ikke praktisk betydning for de videre analysene av stemor- og stefardommen, da strl. § 15 var en videreføring av gjeldende rett.⁹⁹

Lagmannsretten fremhever innledningsvis det klare utgangspunktet om at «[n]ormalt vert det i norsk rett kravt ei aktiv tilskunding til den straffbare handlinga av fysisk eller psykisk karakter. Rein passivitet er normalt ikkje nok til å straffast for medverking, sjølv om det ligg føre ei spesiell plikt til å hindra den straffbare handlinga». Som redegjort for ovenfor i punkt 3, har dette alltid vært hovedregelen i norsk rett. Med dette som utgangspunkt, synliggjør lagmannsretten at det må kreves noe mer for å ilegge medvirkningsansvar på bakgrunn av passivitet.

⁹⁸ Jf. RG 2013 s. 292

⁹⁹ Se punkt 1.5.2 og 2.1 over

4.3.3 Handleplikt som følge av tilknytning

Lagmannsretten uttaler videre at «[d]en særlege tilknyttinga mellom foreldre og mindreårige born, dvs omsorgsplikta, tilseier at det ligg føre ei større plikt for foreldra til å hindra straffbare handlingar mot borna enn for andre utanforståande». Som støtte viser retten til det Andenæs skriver om straffbar passivitet i sin doktoravhandling fra 1942 om at det må foreligge «en særlig forbindelse mellom den unnlåtende og den interessekrenkelse straffebudet retter seg mot». Lagmannsretten gir med dette uttrykk for det Husabø i *Straffansvarets periferi* omtaler som tilknytningskravet,¹⁰⁰ og får med dette frem det særegne ved passivt medvirkningsansvar om at det må foreligge en særlig tilknytning til situasjonen som skaper en forventning om handling.

I lagmannsrettens konkrete vurdering av handleplikten og tilknytningskravet for moren til Christoffer, legger retten avgjørende vekt på morens kunnskap om stefarens voldsutøvelse, på tidspunktet etter møtet med skolen 1. februar. Etter lagmannsrettens syn oppstod det på dette tidspunktet en «handleplikt for moren til å motvirke, eventuelt hindre nye overgrep. *Den særlege handleplikta oppstod som følgje av tiltalte si særlege stilling som den næraste omsorgspersonen for [Christoffer]*». Lagmannsretten viser her til Husabøs *Straffansvarets periferi* og slutter seg til uttalelsen hans om at «[o]msorgsansvaret veg så tungt at foreldre bør ha plikt til å avverja alle typar alvorlege integritetskrenkingar mot barnet».

Lagmannsretten konkluderer altså med at omsorgsansvar for barn er en tilstrekkelig tilknytning til å utløse en handleplikt. Den rettskildemessige vekten av dette styrkes med Høyesteretts ankeutvalgs uttalelse i Rt. 2013 s. 1015 om at handleplikt kan utløses av omsorgsansvar for barn.

4.3.4 Konkret vurdering

Lagmannsretten presiserer at

«når det gjeld omsorgsplikta overfor born som ein har i sin varetekt, vil det nødvendigvis vera ein glidande overgang frå hendelege uhell som ingen kan lastast for, til manglande tilsyn, til omsorgssvikt og endeleg til dei tilfella der passiviteten må reknast som medverking til straffbare handlingar. Kvar grensa går mellom

¹⁰⁰ Se punkt 3 ovenfor

omsorgssvikt og straffbar medverking, må derfor avgjerast etter ei konkret vurdering av straffebodet og dei faktiske forholda i det enkelte tilfelle.»

Hvilke krav som stilles til en omsorgsperson for barn, i en situasjon der barnet utsettes for vold av andre, beror altså på en helhetsvurdering basert på de konkrete omstendighetene i saken. Lagmannsretten tydeliggjør med denne uttalelsen den sentrale grensedragningen som må foretas ved vurderingen av om det skal ilegges straffansvar for passiv medvirkning, og at omsorgssvikt i utgangspunktet er noe annet enn passiv medvirkning til voldsutøvelsen. Dersom man straffer omsorgspersonen for passiv medvirkning til voldsutøvelsen, settes omsorgspersonen «i bås med» hovedgjerningspersonen og assosieres med voldsutøverens gjerninger.¹⁰¹ Denne grensedragningen er derfor viktig å ha i mente for rettsanvenderen ved den konkrete vurderingen av omsorgspersonens straffansvar.

4.3.5 Morens handleplikt

Lagmannsretten finner det «ikkje rimeleg å krevja at [moren] skulle ha teke kontakt med barnevern eller politi», da moren var, og fremdeles er, «svært knytt til ektemaken, og det er eit stort steg å melda sin eigen ektefelle, som ein bur i lag med, og ynskjer å bu i lag med, til styresmaktene for mishandling av barnet sitt.» Lagmannsretten trekker med dette inn de konkrete omstendighetene i saken i vurderingen av hva som kreves av moren. En slik avgrensning av hva som kreves av omsorgspersonen er i tråd med det Husabø skriver i *Straffansvarets periferi* om regelen om passiv medvirkning generelt. Husabø fremhever her at det avslutningsvis må foretas en vurdering av om det i den konkrete situasjonen var «rimeleg å forventa» at den alternative handlingen ble gjennomført.¹⁰² Dette er en viktig avgrensning for å påse at straffansvaret ikke strekkes for langt, særlig i lys av lovskravet¹⁰³ og hensynet til omsorgspersonen. Med denne avgrensningen kan det trekkes en parallell til «den generelle rettstridsreservasjonen (ethvert straffebud må forstås slik at det ikke rammer ethvert tilfelle som omfattes av ordlyden)» som etter forarbeidene «får anvendelse også på medvirkningshandling».¹⁰⁴

Lagmannsretten uttaler videre at «[d]et som handleplikta for ein omsorgsperson likevel omfattar, er å søkja å hindra eller motverka vidare valdsutøving.» I dette ligger en

¹⁰¹ Øyen (2014) s. 257

¹⁰² Husabø (1999) s. 197

¹⁰³ Se punkt 1.5.3 ovenfor

¹⁰⁴ Ot.prp.nr.90 (2003-2004) s. 411

forutsetning om at det ikke kreves at voldsutøvelsen faktisk avverges, men at omsorgspersonen plikter å *forsøke* å sette en stopper for voldsutøvelsen.

Lagmannsretten fremhever videre at «dette hadde [moren til Christoffer] høve til», og redegjør deretter for en rekke handlingsalternativer retten finner som tilgjengelige for moren i den konkrete situasjonen. Handlingsalternativene som oppstilles som tilgjengelige, er klart egnet til å motvirke farens voldsutøvelse. Det fremgår dermed implisitt av lagmannsrettens vurdering at kravet til hindringssammenheng, slik dette utpensles av Husabø i *Straffansvarets periferi*, er oppfylt.¹⁰⁵ Videre understreker lagmannsretten med denne fremhevingen et annet sentralt poeng ved regelen om passiv medvirkning, herunder at det kun kreves gjennomført handlingsalternativer som var mulige for den passive å gjennomføre. Dette oppstiller Husabø som et minstekrav for den alternative handlingen,¹⁰⁶ og blir også understreket av Høyesterett bl.a. i Rt. 2010 s. 1630 avsn. 27.¹⁰⁷

4.3.6 Ren passivitet er tilstrekkelig

Lagmannsretten fremhever at moren ikke gjorde eller sa noe for å forsøke å hindre eller motvirke videre voldsutøvelse. Moren har altså forholdt seg fullstendig passiv til stefarens voldsutøvelse mot sønnen. Lagmannsretten finner derfor at moren sin passivitet sammenholdt med den særlige handleplikten hun hadde i kraft av sitt omsorgsansvar, innebærer at det foreligger straffbar medvirkning.

Med denne konklusjonen slutter lagmannsretten seg dermed til Husabøs synspunkt om at det ikke kreves konkludent atferd for å ilegge straffansvar for passiv medvirkning for omsorgspersoner. Dette får tilslutning fra Høyesteretts ankeutvalg i Rt. 2013 s. 1015, idet de fastslår at det ikke stilles krav om konkludent atferd, i et tilfelle der det foreligger handleplikt i kraft av omsorgsansvar for barn. «Ren passivitet vil her kunne være tilstrekkelig for å etablere straffansvar».¹⁰⁸

Det bemerkes at lagmannsretten også vurderer om morens passivitet må anses som konkludent atferd, «dvs psykisk medverking», på bakgrunn av slik regelen blir forstått av Andenæs. Lagmannsretten reserverer seg imidlertid mot å konkludere på om morens

¹⁰⁵ Se punkt 3

¹⁰⁶ Husabø (1999) s. 197

¹⁰⁷ Omhandlende passiv medvirkning ved voldsutøvelse begått i fellesskap.

¹⁰⁸ Rt. 2013 s. 1015

passivitet faktisk påvirket stefaren, da de finner at det avgjørende er at moren forholdt seg passiv i en situasjon hun hadde en klar handleplikt. Vurderingen av konkludent atferd blir dermed kun stående som et *obiter dictum*, og jeg går derfor ikke nærmere inn på denne.

4.3.7 Oppsummering

På bakgrunn av det som er redegjort for ovenfor, vil jeg nå oppsummere det som legges til grunn for regelen om omsorgspersoners passive medvirkningsansvar i Christoffer-saken.

Dersom en omsorgsperson vet, eller burde vite, at et barn i sin omsorg utsettes for vold, og omsorgspersonen forstår, eller burde forstå, at volden vil vedvare med mindre noen griper inn, utløser omsorgsansvaret for barnet en handleplikt. Handleplikten innebærer at omsorgspersonen har en strafferettslig plikt til å forsøke å motvirke at voldsutøvelsen skjer igjen. Manglende etterlevelse av handleplikten, i form av at omsorgspersonen forholder seg helt passiv, kan medføre passivt medvirkningsansvar. Hvorvidt straffansvar skal ilegges, beror på en helhetsvurdering basert på de konkrete omstendighetene i saken. Det er imidlertid klart at det ikke kreves at omsorgspersonen faktisk avverger volden. Videre er det klart at handlingsalternativene må være mulige for omsorgspersonen å gjennomføre, og det må være rimelig å kreve dem gjennomført i lys av sakens omstendigheter. Her vil subjektive forhold være av betydning.

5 HR-2019-561-A (stemordommen)

5.1 Lagmannsrettens avgjørelse

Agder lagmannsrett dømte i LA-2018-26907 en kvinne for passiv medvirkning til ektemannens mishandling av sønnen sin C, jf. strl. 1902 § 219 første, jf. tredje ledd og strl. 2005 § 282, jf. § 15.

Kvinnen var stemor til fornærmede C. Hun hadde flere ganger forsøkt å hindre ektemannens krenkelser både verbalt og fysisk. Mishandlingen strakk seg over en periode på cirka 16 måneder, fra desember 2014 frem til april 2016. For mishandlingen frem til strl. 2005 trådte i kraft 1. oktober 2015, ble kvinnen derfor domfelt for overtredelse av mishandlingsbestemmelsen i strl. 1902 § 219 første, jf. tredje ledd. Det har ikke praktisk betydning for saken at både gammel og ny straffelov kommer til anvendelse.¹⁰⁹

Relevant for domfellelsen var at faren våren 2014 ble anmeldt for mishandling av sine fem barn. Dette ble han domfelt for våren 2016. Mishandlingen av sønnen C pågikk altså i perioden faren var anmeldt, og etter hvert tiltalt, i den første mishandlingssaken. I forbindelse med pågripelsen og siktelsen i den første mishandlingssaken, ble barna i en periode tatt under barnevernets beskyttelse. Videre hadde faren besøksforbud i en periode og det ble iverksatt omfattende kontroll og hjelpetiltak overfor barna og familien fra det offentlige.

Kvinnen anket lagmannsrettens dom til Høyesterett, og anken over lovanvendelsen ble tillatt fremmet i HR-2018-2434-U.

5.2 Sakens rettslige spørsmål

Spørsmålet for Høyesterett var om det var grunnlag for straffansvar for passiv medvirkning til mishandling i nære relasjoner, jf. strl. 1902 § 219 første, jf. tredje ledd og strl. 2005 § 282, jf. § 15. Det sentrale spørsmålet herunder var om lagmannsretten hadde stilt for strenge krav til stemoren. Et underspørsmål var hvilken betydning straffrihetsgrunnene i strl. 2005 § 196 tredje ledd har for spørsmålet om passiv medvirkning, idet strl. § 196 tredje ledd bestemmer at brudd på avvergingsplikten etter første ledd, ikke straffes dersom avvergingsplikten

¹⁰⁹ HR-2019-561-A avsn. 5. Det fremgår av Ot.prp.nr.22 (2008-2009) på s. 433 at strl. § 282 kun var en videreføring av strl. 1902 § 219. Den eneste realitetsendringen var at den øvre strafferammen ble hevet.

medfører at vedkommende utsetter seg selv eller hans nærmeste «for siktelse eller tiltale eller fare for liv, helse eller velferd».

5.3 Resultat

Høyesteretts flertall på tre dommere sluttet seg til lagmannsrettens standpunkt om at stemoren hadde medvirket til at mishandlingen av sønnen fortsatte. Anken ble forkastet. Mindretallet på to dommere mente derimot at stemoren ikke hadde gjort seg skyldig i straffbar passiv medvirkning, da hun hadde utvist ikke ubetydelig aktivitet for å motvirke mishandlingen. En enstemmig høyesterett kom til at straffrihetsgrunnene i strl. 2005 § 196 tredje ledd ikke kommer analogisk til anvendelse når man skal ta stilling til om det foreligger passiv medvirkning til en forbrytelse.

5.4 Analyse

5.4.1 Passiv medvirkning der det ikke foreligger fullstendig passivitet

Førstvoterendes votum ved dommer Bull, som fikk støtte av flertallet, oppsummerer i avsnitt 16 det lagmannsretten har lagt til grunn som bevist for stemorens rolle slik:

«at [stemoren] «en rekke ganger forsøkte å stanse/motvirke [ektemannens] krenkelser, både verbalt og på annen måte», og videre at «[v]ed én anledning tilkalte hun også en bekjent av familien for å roe ned/stanse [ektemannen]».

På bakgrunn av dette tydeliggjør førstvoterende at stemorens rolle ikke reiser «spørsmål om medvirkning gjennom fullstendig passivitet – hun har tvert om tatt tydelig og konsekvent avstand fra Bs handlinger» (avsn. 16). På dette punktet skiller dermed saken seg fra Christoffer-saken, der moren hadde utvist fullstendig passivitet. Deretter oppstiller Bull den konkrete problemstillingen i saken:

«Spørsmålet er om hun, som omsorgsperson for C, skulle ha gjort noe mer for å forsøke å forhindre ytterligere krenkelser av gutten, når hennes protester ikke førte frem – det er denne unnlåtelsen som eventuelt er «passiv medvirkning».» (avsn. 16)

Førstvoterende åpner med dette for at passiv medvirkning kan foreligge selv der det ikke foreligger fullstendig passivitet. Det samme gjør mindretallet som ved annenvoterende

dommer Sæbø oppstiller spørsmålet om stemoren «må anses å ha medvirket til mishandlingen ved ikke å foreta seg mer enn hun har gjort for å motvirke denne» (avsn. 35).

5.4.2 Handlingsalternativene for stemoren

I avsnitt 26 påbegynner førstvoterende vurderingen av om lagmannsretten har stilt for strenge krav til stemoren. Førstvoterende siterer først det lagmannsretten la til grunn som handlingsalternativene stemoren hadde til disposisjon:

«Hun kunne bedt B flytte fra boligen, selv flytte med barna og sagt klart ifra til B at hun ikke aksepterte [at] hans fortsatte krenkelsers av C fortsatte. Hun kunne søkt hjelp til dette i sitt private nettverk eller i det offentlige hjelpeapparatet som hun hadde kontakt med, herunder hos skolepersonell som hun hadde kontakt med, helsesøster eller fagpersoner som på ulik måte var involvert i familien.» (avsn. 26)

Dommer Bull understreker at han legger til grunn at stemoren hadde sagt klart ifra til ektemannen (avsn. 27). Underforstått må dette bety at dette var et handlingsalternativ stemoren allerede hadde forsøkt, uten hell, og at alternativet dermed ikke kan tas med i den videre vurderingen, jf. årsakskravet (se punkt 5.4.4). Videre understreker førstvoterende også at stemoren i alle fall ved ett tilfelle hadde søkt hjelp i sitt private nettverk. Deretter oppstiller han på nytt, men mer konkret, problemstillingen i saken:

«Spørsmålet blir dermed om hun skulle ha forsøkt ett av de andre handlingsalternativene som lagmannsretten mener var tilgjengelige for henne, når det hun hadde gjort, ikke fikk ektemannen til å stanse krenkelsene av C» (avsn. 27).

Ved å vise til handlingsalternativene lagmannsretten oppstilte som tilgjengelige for stemoren, og stille spørsmålet basert på disse, synliggjør førstvoterende hva den straffbare unnlatsen eventuelt knytter seg til. Dette er et godt rettskildemessig grep. I *Straffansvarets periferi* oppstiller Husabø en slik synliggjøring som et krav for rettsanvenderen ved vurderingen av om straffbar medvirkning foreligger.¹¹⁰ I et rettssikkerhetsperspektiv må tiltalte få vite hva den eventuelle straffbare unnlatsen knytter seg til. Husabø kritiserer rettspraksis for å til tider ha sviktet i å presisere den alternative handlingen, men viser til at årsaken kan være at

¹¹⁰ Husabø (1999) s. 196-197

det lenge var uklart hvilken karakter medvirkningsansvar for unnlaterelser hadde.¹¹¹ Førstvoterendes synliggjøring av handlingsalternativene som skal vurderes tydeliggjør dermed en positiv effekt av at regelen om passiv medvirkning ble skilt ut som en egen medvirkningskategori.

5.4.3 Tilknytningskravet

Dommer Bull finner først at tilknytningskravet klart er oppfylt i saken og uttaler om dette:

«At C ikke var As biologiske sønn, og at det formelle omsorgsansvaret her kan være noe uklart, tillegger jeg ikke vekt. Realiteten er at hun hadde vært i mors sted for ham siden februar 2007, da C var noe over to år gammel» (avsn. 28).

Det er altså det reelle omsorgsansvaret som er avgjørende. Dette er tilstrekkelig kvalifisert dersom en person har vært i rollen som en forelder over lengre tid.

Mindretallet, ved annenvoterende Sæbø, sier ingenting om stemorens tilknytning til sønnen, men legger uten videre til grunn at hun hadde en omsorgsplikt for gutten.¹¹² Dette tolkes dithen at han ikke har noen innvendinger til førstvoterendes vurdering på dette punkt. Dermed er det en enstemmig Høyesterett som legger til grunn at stemoren hadde tilstrekkelig tilknytning til gutten, i kraft av omsorgsansvar. Det synes også å være enighet om at det er det reelle omsorgsansvaret som er avgjørende for tilknytningskravet for omsorgspersoner.

I et rettskildeperspektiv bemerkes at det hadde vært ønskelig med en rettslig redegjørelse for hvorfor det reelle omsorgsansvaret blir lagt til grunn, da stemordommen utgjør første tilfellet der temaet passivt medvirkningsansvar for omsorgspersoner behandles, samt at omsorgspersonen i Christoffer-saken var biologisk mor til fornærmede.

5.4.4 Årsakskravet

I avsnitt 29 uttaler førstvoterende:

«Det er ikke et vilkår for å unngå straff for passiv medvirkning at den som har handleplikt, gjør noe som faktisk avverger den straffbare handlingen eller følgene av

¹¹¹ Se punkt 2.3

¹¹² HR-2019-561-A avsn. 39-41

den. Det er tilstrekkelig at vedkommende gjør noe som faktisk eller psykisk motvirker handlingen, jf. Husabø, *Straffansvarets periferi*, side 184».

Her presenterer førstvoterende et viktig utgangspunkt for vurderingen av hvor mye som kan kreves av stemoren. Samtidig legger førstvoterende med dette til grunn Husabøs forståelse av årsakskravet ved passiv medvirkning.¹¹³ Annenvoterende slutter seg til førstvoterendes uttalelse på dette punkt.¹¹⁴

Verken førstvoterende eller annenvoterende kommenterer eksplisitt at årsakskravet er oppfylt i stemordommen. Som i Christoffer-saken, kan det at årsakskravet er oppfylt kun leses implisitt ut av den videre vurderingen Høyesterett foretar, ved å ta utgangspunkt i Husabøs fremstilling i *Straffansvarets periferi*.¹¹⁵ Herunder vises til at de handlingsalternativene som flertallet kommer til at skulle vært forsøkt gjennomført, både var praktisk gjennomførbare for moren og kunne ha motvirket farens voldsutøvelse. Dette støttes av at flertallet i sin konklusjon ikke krever at stemoren på nytt skulle forsøkt å si ifra til ektemannen,¹¹⁶ da stemoren allerede hadde forsøkt dette uten hell (se punkt 5.4.2 ovenfor). Dette handlingsalternativet ble dermed ikke ansett egnet til å motvirke fortsatt krenkelse.

5.4.5 Kreves det at lovbruddet faktisk avverges?

Førstvoterende fortsetter resonnementet sitt i avsnitt 29 med

«[d]et kan imidlertid ikke bety at det aldri er plikt til å forsøke en alternativ handling dersom det man gjør, ikke får gjerningspersonen til å holde opp. Også det må bero på en helhetlig vurdering av den konkrete situasjonen».

Dette støtter mindretallet, som blant annet uttaler at den handlepliktige «ikke alltid [kan] slå seg til ro med at han har prøvd å motvirke lovbruddet uten å lykkes» (avsn. 39).

Høyesterett gir her uttrykk for at dersom det man gjør ikke er egnet til å stoppe lovbruddet, må man forsøke noe mer. Dette kan indikere at Høyesterett oppstiller et krav om at man må gjøre noe som er egnet til å avverge lovbruddet. Dette er i så fall en strengere forståelse av omsorgspersonens handleplikt enn det som er lagt til grunn tidligere i litteraturen og i

¹¹³ Se punkt 3

¹¹⁴ HR-2019-561-A avsn. 38

¹¹⁵ Se punkt 3

¹¹⁶ HR-2019-561-A avsn. 31

Christoffer-saken.¹¹⁷ I en kritisk artikkel om HR-2019-561-A på rett24.no kritiserer artikkelforfatteren blant annet flertallets resonnement i avsnitt 29, og mener at flertallet med dette «foretar en betydelig rettsutvikling når de nå i realiteten setter som vilkår for straffrihet at man oppnår å hindre gjerningsmannen i sin forbrytelse».¹¹⁸

Til dette bemerkes først at mindretallet også sier seg enig i flertallets resonnement. Videre innvendes at resonnementet til Høyesterett ikke nødvendigvis medfører at Høyesterett setter som vilkår at den straffbare handlingen faktisk må avverges. Tvert imot uttales eksplisitt at dette ikke kreves. For de handlingsalternativene som kreves utført, holder Høyesterett seg fremdeles til utgangspunktet om at disse kun må være egnet til fysisk eller psykisk å motvirke videre mishandling. Hvor mye som skal kreves i den konkrete situasjonen, overlates derimot til en konkret helhetsvurdering. Som vist ovenfor i punkt 4.3.4, legges det også i Christoffer-saken til grunn at hvilke krav som stilles til en omsorgsperson beror på en konkret helhetsvurdering.

Det er etter mitt syn mer treffende å påstå at Høyesterett med sitt resonnement tilsynelatende stiller strengere krav til omsorgspersonens handleplikt enn tidligere, men et absolutt vilkår om at den straffbare handlingen avverges, synes ikke å bli oppstilt. Hvorvidt stemordommen medfører en utvidelse av medvirkningsansvaret for omsorgspersoner ved at det tilsynelatende oppstilles strengere krav til handleplikten enn det som tidligere er lagt til grunn, vil drøftes i under i punkt. 5.4.6. Herunder vil spørsmålet være om ansvaret utvides ved at flertallet ilegger straffansvar for passiv medvirkning i et tilfelle der stemoren ikke har utvist fullstendig passivitet.

Frem til dette punktet, har flertallet og mindretallet som vist vært enige om innholdet i regelen om omsorgspersoners passive medvirkningsansvar. Dissensen knytter seg til stemorens handleplikt og hvorvidt hennes manglende forsøk på å hindre farens mishandling må anses som straffbar passiv medvirkning. Dette vil behandles i det følgende.

¹¹⁷ Se punkt 3 og 4.3.5

¹¹⁸ Rivera rett24.no

5.4.6 Stemorens handleplikt

Førstvoterende stiller avslutningsvis i avsnitt 29 opp et utgangspunkt for den videre helhetsvurderingen av om stemoren pliktet å forsøke andre handlingsalternativer. Han uttaler at:

«[e]r det tale om å beskytte et barn man har omsorgsansvar for, må det veie tungt i en slik vurdering» (avsn. 29).

Dette er et viktig utgangspunkt og et sentralt hensyn å ivareta ved vurderingen av om en omsorgsperson skulle ha grepet inn i større grad enn det som er gjort. Som fremhevet innledningsvis i punkt 1.1 har barn rett til vern om sin personlige integritet. Straffeforfølgning av voldsutøvere inngår her som en integrert del av barns rettsbeskyttelse.

I avsnitt 30 viser førstvoterende først til hva lagmannsretten vektla i sin konkrete vurdering av stemorens handleplikt. Her fremkommer at lagmannsretten vektla at den pågående straffesaken og barnevernssaken ga stemoren en spesiell oppfordring til å ivareta omsorgsansvaret for stesønnen på en forebyggende måte, at hun hadde fått råd og veiledning av fagpersoner fra ulike instanser og hadde god kontakt med skole, barneverntjeneste og helsetjeneste, og til sist at stemoren hadde greid omsorgsansvaret for alle de fem barna mens faren hadde besøksforbud.

Førstvoterende uttaler deretter i avsnitt 31 at han er enig med lagmannsretten i at

«[stemoren] i den situasjonen hun var i, hadde en plikt til i alle fall å søke hjelp, enten på nytt i sitt private nettverk eller hos offentlige instanser som hun hadde kontakt med, i et forsøk på å hindre ytterligere krenkelser av [stesønnen]. Med sakens spesielle forhistorie [(den pågående straffesaken mot faren og barnevernssaken)] og de tiltakene som var satt inn overfor hjemmet for å hindre videre mishandling, utgjør hennes passivitet etter mitt syn mer enn bare brudd på omsorgsplikten – hun har medvirket til at mishandlingen av [stesønnen] fortsatte».

Hvorvidt stemoren har brutt handleplikten sin, søkes altså besvart basert på de konkrete omstendighetene i saken. Det fremkommer tydelig av avsnitt 31, sett i sammenheng med det som fremheves om lagmannsrettens vurdering i avsnitt 30, både hva førstvoterende krever av stemoren og hvorfor dette kreves. Avgjørende for førstvoterende, synes å være at sakens

spesielle forhistorie ga stemoren en særlig sterk oppfordring til å forsøke å hindre fortsatt mishandling. På dette punkt er det lett å være enig med førstvoterende, særlig av hensyn til stesønnen. Utgangspunktet om hensynet til barnet synes imidlertid alene å være styrende for førstvoterendes vurdering og konklusjon.

Førstvoterende nevner ikke det, kanskje mer, sentrale utgangspunktet som gjelder ved vurderingen av om det foreligger straffbar passiv medvirkning; hovedregelen om at passivitet ikke kan begrunne medvirkningsansvar.¹¹⁹ Utgangspunktet kommer kun indirekte til uttrykk når førstvoterende i avsnitt 20 uttaler at tilknytningskravet må være oppfylt «[f]or at en unnløstelse skal være straffbar som passiv medvirkning». Dette utgangspunktet bør, i tillegg til hensynet til barnet, være sentralt, og tydeliggjøres, ved vurderingen av om det skal ilegges straffansvar for passiv medvirkning.

Annenvoterende legger på sin side dette utgangspunktet til grunn helt innledningsvis i sitt votum.¹²⁰ Dette danner etter min mening et bedre rettslig utgangspunkt for vurderingen, ettersom passiv medvirkning kun skal ilegges i unntakstilfeller.

Annenvoterende legger som førstvoterende til grunn at det ved helhetsvurderingen «vil ha betydelig vekt at det her er tale om å beskytte et barn man har omsorgsansvar for» (avsn. 40). Han fremhever imidlertid videre et sentralt poeng som førstvoterende kun kommenterer i konklusjonen sin:

«det som må vurderes i en situasjon som vår, er altså om det er grunn til å anse den handlepliktige for å bli ansvarlig som medvirker til en straffbar handling, ikke om den handlepliktige har utvist omsorgssvikt» (avsn. 40).

Her tydeliggjør annenvoterende at det er grensdragningen til brudd på omsorgssvikten som er det sentrale, slik dette også ble tydeliggjort i Christoffer-saken, se punkt 4.3.2. Videre understreker han at «terskelen for å oppstille straffansvar bør ligge høyere enn terskelen for å konstatere brudd på sivilrettslig handleplikt» (avsn. 42). Ved å fremheve de rettslige utgangspunktene, får annenvoterende en bedre rettslig forankring for sin videre vurdering og konklusjon.

¹¹⁹ Se punkt 1.1, 3 og 4.3.2 ovenfor

¹²⁰ HR-2019-561-A avsn. 36

I avsnitt 41 uttaler Sæbø at han «oppfatter at [stemoren] har utvist ikke ubetydelig aktivitet for å motvirke Bs mishandling. Situasjonen i vår sak er dermed vesentlig forskjellig fra mishandlingstilfeller hvor omsorgspersonen forholder seg helt passiv til hovedgjerningen.» (avsn. 41) – slik tilfellet var i Christoffer-saken. Med dette synliggjør Sæbø det særegne for saken ved at det er spørsmål om å ilegge straffansvar i et tilfelle der det ikke er utvist fullstendig passivitet.

Dommer Sæbø legger for sin konklusjon avgjørende vekt på den aktivitet stemoren har utvist for å motvirke farens mishandling, og finner at det hun kan klandres for er svikt i omsorgen for barnet. Han konkluderer med at

«[d]et klare strafferettslige utgangspunktet om at passivitet ikke gir grunnlag for strafferettslig medvirkningsansvar og avstanden mellom det omsorgspersonen kan klandres for og hovedgjerningen, medfører etter mitt syn at det ikke bør straffes for medvirkning i vår sak, hvor A som nevnt har utvist ikke ubetydelig aktivitet for å motvirke mishandlingen» (avsn. 43).

Dissensen synes i stor grad å springe ut fra ulikhetene i utgangspunktene som oppstilles for helhetsvurderingen. Flertallets vurdering bærer preg av at beskyttelse av barnet er det bærende hensynet. Mindretallets vurdering bærer preg av at dommer Sæbø vektlegger grensen mellom omsorgssvikt og medvirkningsansvar, og vegrer seg for å fravike utgangspunktet om at passivitet ikke kan begrunne medvirkningsansvar. Videre bærer flertallets vurdering preg av at førstvoterende tar utgangspunkt i det stemoren *ikke* har gjort, og vurderer om dette er klanderverdig nok til å anses som straffbar medvirkning.¹²¹ Mindretallets vurdering bærer derimot preg av at annenvoterende tar utgangspunkt i det stemoren faktisk har gjort for å motvirke farens handlinger (avsn 41).¹²² Dette synes å påvirke de ulike konklusjonene.

Det synes i utgangspunktet hensiktsmessig å ta utgangspunkt i det stemoren *ikke* har gjort for å vurdere om unnlåtelsen utgjør straffbar medvirkning. Det er nettopp unnlåtelsen av å gripe inn som utgjør det klanderverdige ved passiv medvirkning.

En innvending til dette er imidlertid at spørsmålet i foreliggende sak er om stemoren burde ha gjort *mer* for å hindre mishandlingen av stesønnen. I dette ligger en forutsetning om at hun har gjort *noe* for å motvirke krenkelsene. Det hun rent faktisk har gjort, burde da også fått en

¹²¹ HR-2019-561-A avsn. 30–31

¹²² *Ibid* avsn. 41

plass i helhetsvurderingen. Til tross for at førstvoterende redegjør for det stemoren faktisk har gjort for å motvirke krenkelsers helt innledningsvis i votumet, synes dette å tones ned i den konkrete helhetsvurderingen.

I et rettskildeperspektiv synes mindretallet å foreta en grundigere helhetsvurdering med en bedre rettslig forankring. Det vises til at mindretallet presenterer rettslige utgangspunkter og hensyn som må avveies mot hverandre, og bruker disse aktivt i den konkrete helhetsvurderingen av om stemoren har brutt handleplikten. I tillegg vises det til at mindretallet ved sine rettslige vurderinger utviser en varsomhet som er viktig å utvise ved vurderingen av passivt medvirkningsansvar, jf. lovskravet, se punkt 1.5.3 ovenfor. I et slikt tilfelle er det enklere å forsvare mindretallets argumentasjon og konklusjon rettslig. Dette kan forklare hvorfor stemordommen har møtt kritikk i det juridiske miljøet, se punkt 5.4.4.

5.4.7 Rettsutvikling fra Christoffer-saken

Det som ble fastslått i Christoffer-saken er at «ren passivitet» kan være tilstrekkelig for å etablere medvirkningsansvar der det foreligger handleplikt i kraft av omsorgsansvar for barn. Flertallets konklusjon i stemordommen medfører at omsorgspersoner nå etter omstendighetene kan straffes for passiv medvirkning også der det ikke er utvist ren passivitet. Mindretallet støtter at det kan være adgang til dette, se punkt. 5.4.1 og 5.4.4. I lys av Christoffer-saken, som første dom om temaet, kan det derfor stilles spørsmål om Høyesterett med dette utvider medvirkningsansvaret for omsorgspersoner.

Rent umiddelbart synes Høyesterett å strekke medvirkningsansvaret lenger enn det som ble gjort i Christoffer-saken. Det er likevel grunn til å fremheve at det også i Christoffer-saken oppstilles krav om en helhetsvurdering basert på de konkrete omstendighetene. Videre vurderes handleplikten til Christoffers mor på bakgrunn av det som var rimelig å kreve av henne i den konkrete situasjonen. Det er dette Høyesterett også gjør i stemordommen. De strenge kravene som stilles til stemoren som omsorgsperson i stemordommen, begrunnes i de konkrete omstendighetene, særlig det spesielle ved saken at faren allerede var anmeldt for mishandling og at stemoren da hadde en særlig sterk oppfordring om å beskytte stesønnen. Etter omstendighetene kan det tenkes at lagmannsretten i Christoffer-saken også ville konkludert med at det var rimelig å kreve mer av moren, dersom tilfellet for eksempel hadde vært at Christoffers mor hadde forsøkt å si fra til stefaren uten hell. Ettersom det hele beror på en helhetsvurdering på bakgrunn av de konkrete omstendighetene i saken, samt at

omstendighetene i Christoffer-saken og stemorddommen var ulike, er det vanskelig å vurdere hvorvidt det har skjedd en rettsutvikling for omsorgspersoners medvirkningsansvar.

Det må imidlertid legges avgjørende vekt på det som faktisk blir vurdert og uttalt i Christoffer-saken, sammenlignet med den faktiske konklusjonen i stemorddommen. Selv om det i stemorddommen også knyttes straffansvar til en unnløstelse, knyttes det straffansvar til en unnløstelse av å ikke gjøre *mer*. Dette er noe annet enn en unnløstelse av å ikke gjøre *noe*. Dette tydeliggjøres særlig ved de respektive tiltaltes handlemåter. Det ligger en forskjell i klanderverdigheten til moren til Christoffer som ikke gjorde noe, og stemoren i stemorddommen som på sin side tok tydelig og konsekvent avstand fra farens mishandling. Dette støttes av mindretallet i stemorddommen som i avsnitt 41 fremhever at situasjonen i stemorddommen er vesentlig forskjellig fra mishandlingstilfeller hvor omsorgspersonen forholder seg helt passiv til hovedgjerningen. Passivt medvirkningsansvar i tilfeller der det ikke foreligger fullstendig passivitet, er dessuten mer betenkelig både i lys av lovskravet og hovedregelen om at passivitet ikke kan begrunne medvirkningsansvar.

Det må etter dette konkluderes med at flertallets konklusjon om å ilegge passivt medvirkningsansvar i en situasjon der stemoren har forsøkt å hindre farens krenkelser, medfører en utvidelse av medvirkningsansvaret for omsorgspersoner sett i lys av Christoffer-saken.

5.4.8 Betydningen av straffrihetsgrunnene i strl. § 196

Et underspørsmål for Høyesterett var som nevnt hvilken betydning straffrihetsgrunnene i strl. 1902 § 139 og strl. 2005 § 196 har for regelen om passiv medvirkning for omsorgspersoner. Da det ikke er «relevante forskjeller mellom ny og gammel straffelov på dette punkt» (avsn. 17), er det tilstrekkelig å vurdere strl. 2005 § 196.

Strl. § 196 oppstiller en generell plikt for enhver til å avverge enkelte typer straffbare forhold. Avvergingsplikten gjelder blant annet for straffbare handlinger nevnt i § 282, jf. § 196 første ledd bokstav a. Av bestemmelsens tredje ledd bokstav b følger at brudd på avvergingsplikten ikke straffes når «plikten ikke kunne oppfylles uten å utsette **ham selv, hans nærmeste** eller noen uskyldig for siktelse eller tiltale eller fare for liv, helse eller velferd» (min uth).

Lagmannsretten la til grunn at et eventuelt straffansvar for passiv medvirkning til overtredelse av strl. 1902 § 219/strl. 2005 § 282 i utgangspunktet forutsetter at det anses å ha foreligget handlings-/tiltaksalternativer som ikke ville ført til straffrihet etter bestemmelsen i § 139/§ 196.¹²³

Førstvoterende oppstiller derfor spørsmålet om medvirkningsansvar er utelukket dersom de eneste handlingsalternativene man står overfor vil medføre straffrihet for unnlatt avverging i henhold til strl. § 196 tredje ledd (avsn. 17).

Spørsmålet kom ikke på spissen i saken slik den sto for Høyesterett, og hadde ikke direkte betydning for avgjørelsen, da lagmannsretten fant at stemoren hadde handlingsalternativer som ikke ville sette henne eller ektemannen i en situasjon som nevnt i § 196 tredje ledd bokstav b. Høyesteretts vurdering av og konklusjon på spørsmålet utgjør dermed kun et *obiter dictum*. Det er likevel et interessant spørsmål som har betydning for fastleggelsen av rekkevidden av ansvaret for passiv medvirkning. Underrettspraksis viser dessuten at regelen i strl. 1902 § 139 og strl. 2005 § 196 er forstått slik at den kan begrense straffansvar for passiv medvirkning, se bl.a. LE-2017-101927.

Til forskjell fra regelen om passiv medvirkning som oppstiller et tilknytningskrav, påpeker førstvoterende at strl. § 196 retter seg mot enhver. Han fremhever at «[n]år det ikke stilles krav om nærmere tilknytning til situasjonen, er det grunn til å la unnlatt avverging være straffri i nokså vid utstrekning» (avsn. 21). Etter førstvoterendes syn er imidlertid straffrihetsgrunnene i strl. § 196 tredje ledd bokstav b så vide og til dels vagt avgrensede, at de av den grunn ikke uten videre kan anvendes ved spørsmålet om passivitet utgjør straffbar medvirkning. Han viser videre til at strl. § 196 har til formål å styrke samfunnsvernet mot visse alvorlige forbrytelser, og at det da ville vært paradoksalt om bestemmelsen skulle medføre begrensninger i hva som kan regnes som medvirkning (avsn. 22). Til slutt påpeker han det særegne ved forholdet mellom strl. § 196 og § 282; både offer og gjerningsperson vil regelmessig være blant den passive omsorgspersonens «nærmeste». Etter førstvoterendes syn vil det etter omstendighetene kunne være støtende å la hensynet til gjerningspersonen gå foran hensynet til offeret (avsn. 23).

¹²³ LA-2018-26907

Dommer Bull konkluderer i avsnitt 24 med at straffrihetsgrunnene i § 196 tredje ledd ikke kommer analogisk til anvendelse når man skal ta stilling til om det foreligger passiv medvirkning til en forbrytelse.

Konklusjonen til førstvoterende har etter mitt syn gode grunner for seg. Dersom strl. § 196 tredje ledd kom analogisk til anvendelse ved spørsmålet om passiv medvirkning, ville det medført en begrensning i hvilke handlingsalternativer som kunne bli krevd av omsorgspersonen. Dette kunne ha svekket barns grunnleggende rett til vern mot voldsforbrytelser, jf. bl. § 30 tredje ledd, Grl. § 104 tredje ledd og FNs barnekonvensjon artikkel 19.

På en annen side medfører konklusjonen at det stilles strenge krav til en omsorgsperson. Etter omstendighetene kan det kreves at en omsorgsperson plikter å gripe inn på en slik måte at ektemannen eller samboeren blir dømt for voldsforbrytelsene. Dette kan være særlig problematisk dersom omstendighetene er slik at omsorgspersonen selv lever i et mishandlingsregime eller i et avhengighetsforhold til samboeren. Slike omstendigheter og hensyn til omsorgspersonen medførte at lagmannsretten i Christoffer-saken ikke krevde at moren skulle ha kontaktet barnevernet, se punkt 4.3.5.

Førstvoterende understreker imidlertid i avsnitt 25 at momentene i § 196 tredje ledd

«ofte vil være relevante i den konkrete helhetsvurderingen som må foretas for å avgjøre om passivitet utgjør straffbar medvirkning. Det er åpenbart dersom den alternative handlingen ville sette liv eller helse i fare. Også vernet mot selvinkriminering kan få betydning. Men hvilken vekt disse hensynene skal ha i vurderingen, må vurderes konkret» (avsn. 25).

Vurderingen av hvor mye handling som skal kreves av omsorgspersonen overlates dermed til en helhetsvurdering basert på de konkrete omstendighetene i saken. Ved at momentene i § 196 tredje ledd kan vektlegges i helhetsvurderingen, minker dermed faren for at regelen om passiv medvirkning blir for streng med høyesteretts konklusjon på forholdet til § 196.

Mindretallet slutter seg til det flertallet uttaler om straffrihetsgrunnene i § 196 tredje ledd (avsn. 34). Det er dermed en enstemmig høyesterett som konkluderer med at § 196 tredje ledd ikke kommer til analogisk anvendelse ved spørsmålet om passiv medvirkning, men at momentene vil ha betydning for helhetsvurderingen av om passiviteten utgjør straffbar

medvirkning. *Obiter dictumet* får med mindretallets støtte en større rettskildemessig vekt. Den rettskildemessige vekten styrkes ytterligere ved at lagmannsretten, i sin behandling av den nå avsagte stefordommen, i LF-2018-103373 (avsagt etter stemorddommen¹²⁴) legger til grunn at spørsmålet om forholdet til § 196 tredje ledd ble «avklart» med HR-2019-561-A (avsn. 11). Førstvoterende i stefordommen kommenterer ikke forholdet til strl. § 196. I sin vurdering av straffutmålingen for stefaren, viser imidlertid annenvoterende «til drøftelsen i stemorddommen av [...] strl. § 196 som konkluderer med at også disse hensynene er relevante ved straffbarhetsvurderingen» (avsn. 113).

På bakgrunn av dette må det nå anses som gjeldende rett at straffrihetsgrunnene i strl. § 196 tredje ledd ikke hindrer domfellelse for passiv medvirkning for omsorgspersoner. Videre er det klart at momentene som følger av § 196 tredje ledd vil ha relevans ved den konkrete helhetsvurderingen som må foretas.

5.4.9 Oppsummering

Dissensen i stemorddommen knytter seg kun til den konkrete vurderingen av hvor grensen går for å straffe for passiv medvirkning til mishandling mot barn. Avgjørende her er hvordan de sentrale hensynene vektet. Med flertallets votum må stemorddommen anses som et prejudikat for at hensynet til barnet er det grunnleggende hensynet å ivareta i disse sakene. Grunnet den skarpe dissensen, samt at det er mulig å kritisere flertallets rettskildebruk, er imidlertid ikke prejudikatsverdien like sterk på dette punkt sammenlignet med den øvrige delen av avgjørelsen der Høyesterett er enige.

Flertallets konklusjon medfører videre at det stilles strenge krav til omsorgspersonens handleplikt. Her bemerkes imidlertid at omstendighetene i stemorddommen var spesielle bl.a. hensett til den pågående straffesaken mot faren, og at stemoren derfor hadde en særlig sterk oppfordring til å handle. De spesielle omstendighetene er konkrete for saken, og medfører at det er vanskelig å benytte stemorddommen som et prejudikat for hvor grensen for straffansvar generelt skal gå.

For den øvrige del av avgjørelsen utgjør Stemorddommen et prejudikat for at omsorgspersoner for barn etter omstendighetene kan straffes for passiv medvirkning også der det ikke er utvist

¹²⁴ LF-2018-103373 s. 4: Prosedyrene i saken ble avholdt før Høyesteretts dom i sak HR-2019-561-A forelå. Lagmannsretten ville imidlertid ikke avsi dom før Høyesteretts dom kom.

fullstendig passivitet. Det er det reelle omsorgsansvaret som er avgjørende for om tilknytningskravet er oppfylt. Hvorvidt straffansvar skal ilegges, beror på en helhetsvurdering basert på de konkrete omstendighetene i saken. Strl. § 196 tredje ledd kommer ikke analogisk til anvendelse ved spørsmål om passiv medvirkning til mishandling av barn, men momentene som fremkommer av bestemmelsen kan vektlegges i helhetsvurdering.

6 HR-2019-2205-A (stefardommen)

6.1 Sakens rettslige spørsmål

Spørsmålet for Høyesterett var om en stefar kunne straffes for passiv medvirkning til morens mishandling av sine tre barn, jf. strl. §§ 282 og 283, jf. 282, jf. § 15. Videre var det spørsmål hvordan det skulle bedømmes rettslig at stefaren ikke sørget for nødvendig helsehjelp til datteren, etter at moren hadde påført henne dødbringende skader.

6.2 Resultat

Til tross for at stefaren flere ganger hadde forsøkt å hindre ektefellens vold mot barna, kom Høyesterett enstemmig til at stefaren var strafferettslig ansvarlig for passiv medvirkning til ektefellens mishandling av de tre barna, jf. strl. § 283, jf. § 282, jf. § 15. Høyesterett sluttet seg med dette til lagmannsrettens dom, men skjerpet straffen fra fengsel i 2 år og 6 måneder til fengsel i tre år. Mindretallet mente derimot at straffen måtte settes til fengsel i to år.

Den omtalte domfellelsen omfattet passiv medvirkning til mishandlingen av de to sønnene, jf. § 282, jf. § 15, og passiv medvirkning til grov mishandling av datteren, jf. §§ 283, jf. 282, jf. § 15. De «tre sammenhengende mishandlingsforholdene» ble pådømt i konkurrans (avsn. 103).

I likhet med lagmannsretten kom Høyesterett til at stefaren ikke kunne dømmes som medvirker til datterens dødsfølge. Stefarens unnlattelse av å skaffe helsehjelp til datteren, ble

ansett som en del av mishandlingen, jf. § 283, jf. § 282, jf. § 15. Jeg vil ikke gå nærmere inn på dette av hensyn til oppgavens omfang.

6.3 Gjeldende rett for omsorgspersoners passive medvirkningsansvar

6.3.1 Innledning

Med stefardommen som prejudikat har norsk rett nå fått en avklaring av gjeldende rett for regelen om omsorgspersoners passive medvirkningsansvar ved overgrep mot barn.

Høyesterett støtter seg i stor grad på stemordommen som prejudikat, og lander enstemmig på samme konklusjon som i stemordommen. Førstvoterendes votum inneholder en solid rettslig redegjørelse for regelen om omsorgspersoners passive medvirkningsansvar ved overgrep mot barn, og er i et rettskildeperspektiv godt skrevet. Herunder oppstilles rettslige utgangspunkter og sentrale hensyn som må vektes, som videre benyttes i den konkrete vurderingen.

Argumentasjonen og konklusjonen forankres med dette rettslig slik at prejudikatsverdien styrkes. Som det uttales i en artikkel på rett24 om dommen: «det er mat for både rettskildelæren og strafferettsfaget i [stefardommen]». ¹²⁵

Jeg vil i det følgende redegjøre for det stefardommen avklarer i lys av det jeg har redegjort om regelen ovenfor, og som følgelig må legges til grunn som gjeldende rett for en omsorgspersons passive medvirkningsansvar. Av hensyn til oppgavens omfang, vil jeg ikke foreta en grundig analyse slik jeg gjør i stemordommen. Det sentrale for denne delen av oppgaven er å synliggjøre hva som har blitt avklart som gjeldende rett for å besvare problemstillingen for oppgaven. Jeg finner det derfor hensiktsmessig å gjøre dette så kort og ryddig som mulig.

6.3.2 Handleplikt for den som har omsorgsansvar for et barn

Førstvoterende konstaterer det som «etablert rett at den som har omsorg for et barn, etter omstendighetene kan straffes for ren passivitet» (avsn. 59). Deretter oppsummerer han i samme avsnitt regelen slik:

¹²⁵ Kolsrud rett24.no

«Den som har omsorgsansvar for et barn, har plikt til på en eller annen måte å gripe inn overfor mishandling av barnet. Oppfylles ikke denne plikten, kan vedkommende etter omstendighetene holdes strafferettslig ansvarlig som medvirker til gjerningspersonens overgrep mot barnet.»

Med dette understrekes også at vurderingen av om medvirkningsansvar skal ilegges, beror på en konkret helhetsvurdering, jf. «etter omstendighetene».

6.3.3 Passiv medvirkning der det ikke er utvist fullstendig passivitet

Førstvoterende slutter seg til stemordommen om at «den særlige handleplikten for den som har omsorg for et barn, etter omstendighetene kan gi grunnlag for straffansvar også dersom vedkommende gjør noe – men ikke nok – for å hindre overgrep mot barnet» (avsn. 63). Det er dermed klarlagt etter gjeldende rett at passiv medvirkning etter omstendighetene kan ilegges også der det ikke er utvist fullstendig passivitet. Førstvoterende tydeliggjør dette med oppsummeringen i avsnitt 77, hvor han uttaler at «[medvirkningsa]nsvaret omfatter både ren passivitet og tilfeller hvor vedkommende ikke har gjort nok for å forhindre overgrepet».

6.3.4 Tilknytningskravet

Når det gjelder hvem som omfattes av ansvaret, klargjør stefardommen at det er det reelle omsorgsansvaret som er avgjørende. Førstvoterende har her en bedre rettslig forankring enn Høyesterett har i stemordommen, idet han knytter vurderingen av stefarens omsorgsansvar for barna til ordlyden «noen i sin omsorg» i strl. § 282 bokstav e. Førstvoterende fremhever i den forbindelse at stefaren «hadde den daglige omsorgen for [stesønnen] mens moren var på skolen», at «[b]arna kalte ham pappa», at stefaren støttet ektefellen «i hennes søknad om familiegjennforening med barna», at barna kom fra lang tids opphold i utlandet før de flyttet inn i morens og stefarens felles hjem, og endelig at moren heller ikke «hadde hatt særlig kontakt med barna på lang tid».¹²⁶

Det bemerkes at stefaren i stefardommen ble ansett å ha omsorgsansvar for barna til tross for at han kun hadde kjent barna i to og en halv måned. Dette tilsier at tidsperspektivet er mindre viktig. Det avgjørende er om vedkommende rent faktisk har det reelle omsorgsansvaret for

¹²⁶ HR-2019-2205-A avsn. 42

barnet. I den konkrete vurderingen som må foretas her, vil det være avgjørende om personen har vært i rollen som en forelder for barnet.

6.3.5 Styrende utgangspunkter og hensyn for helhetsvurderingen

Førstvoterende understreker at lovskravet medfører grunn til å utvise varsomhet ved spørsmål om passiv medvirkning (avsn. 55), og at utgangspunktet er at ren passivitet ikke kan medføre medvirkningsansvar (avsn. 57). Med dette tydeliggjøres det jeg savnet i førstvoterendes votum i stemordommen, se punkt 5.4.6.

Førstvoterende uttaler videre at ved overgrep mot barn kan dette imidlertid stille seg annerledes, grunnet barns vern mot vold og mishandling, jf. Grl. § 104 og barnekonvensjonen art. 19 (avsn. 56). Hensynet til barnet er altså et bærende hensyn i vurderingen. Dette understrekes ved at Høyesterett i den konkrete vurderingen av stefarens handleplikt, kommer til at selv om stefaren til en viss grad var avhengig av konas velvilje fordi han ikke hadde oppholdstillatelse, berettiget ikke dette ham «til å sette egeninteressen foran hensynet til barna» (avsn. 80). Dette illustrerer at hensynet til barnet står særlig sterkt ved spørsmålet om passivt medvirkningsansvar.

Førstvoterende fremhever imidlertid videre at «spørsmålet er om det er grunnlag for straffansvar, ikke om vedkommende har utvist omsorgssvikt» (avsn. 66). Herunder understreker førstvoterende en ytterligere grunn til at man må utvise varsomhet med å trekke grensene for medvirkningsansvaret for langt, da han poengterer at det «ved straffbare handlinger i nære relasjoner gjelder gjerningspersonens lovbrudd ofte stigmatiserende forhold» (avsn. 66). Slik varsomhet er særlig viktig i tilfeller der omsorgspersonen ikke har utvist fullstendig passivitet. Annenvoterende i stefardommen understreker dette ved uttalelsen «[m]an er imidlertid i randsonen for det straffbare her. Den som forsøker å stanse det straffbare, er både strafferettslig og etisk i en annen kategori enn selve mishandleren» (avsn. 109).

6.3.6 Hva kreves for å unngå straffansvar?

Som gjeldende rett må fastslås at det som utgangspunkt ikke kreves at omsorgspersonen faktisk avverger lovbruddet, jf. avsn. 67. Førstvoterende uttaler her at «[n]år det gjelder alvorlige overgrep mot barn, mener jeg det må ligge i omsorgspersonens handleplikt at han –

innenfor det som det er rimelig å kreve av ham – i alle fall gjør noe som er *egnet* til å motvirke lovbruddet» (min uth.). Dette er en god presisering av regelen for hva som kreves. Underforstått blir dette samme forståelse som legges til grunn i stemordommen, men førstvoterende tydeliggjør ved bruken av «*egnet*» at det ikke kreves at lovbruddet faktisk avverges.¹²⁷ Videre tydeliggjøres at det må foretas en konkret helhetsvurdering av hva som er rimelig å kreve av omsorgspersonen. I dette ligger en forutsetning om at personlige forhold kan trekkes inn i vurderingen.

Førstvoterende uttaler eksplisitt det som har blitt relativt tydelig med denne oppgaven, nemlig at det «kan vanskelig angis presist hva som skal til for at en omsorgsperson kan fri seg fra medvirkningsansvar for mishandling av barn som vedkommende har omsorg for» (avsn. 68).

Førstvoterende oppstiller imidlertid en liste med momenter som «regelmessig [vil] være naturlig» å vurdere. Med dette styrkes prejudikatsverdien ytterligere, da en slik generell momentliste gjør det enklere for domstolene å anvende regelen senere. Dette er særlig positivt som den andre Høyesterettsdommen på området, særlig sett i lys av at den første dommen ble avsagt under skarp dissens og som vist kan kritiseres for rettskildebruken.¹²⁸ Høyesterett er med dette tro mot sin rolle som prejudikatdomstol, og deres oppgave om å bidra til rettsenhet, rettsavklaring og rettsutvikling.¹²⁹

Momentene med forklaring følger av avsnitt 70 til 75. Momentene som kan vektlegges er: «overgrepens alvorlighetsgrad», hvorvidt det er tale om «overgrep over tid», «hvor utsatt eller sårbart barnet er», «styrkeforholdet og relasjonen for øvrig mellom gjerningspersonen og den mulige medvirkeren», om vedkommende hadde en «særlig foranledning til å gripe inn» ut fra kunnskap om tidligere overgrep mot barna (slik tilfellet var i stemordommen), samt hvilke virkemidler som står til rådighet for å kunne gripe inn. Etter min mening er dette en dekkende liste for momenter som kan tillegges vekt, basert på slik regelen er forstått i den juridiske litteraturen, Christoffer-saken, stemordommen og stefardommen.

¹²⁷ Se drøftelsen under punkt 5.4.5

¹²⁸ Se punkt 5.4.6

¹²⁹ Bl.a. Ot.prp.nr.51 (2004-2005) s. 302. Høyesteretts rolle gjentas flere ganger i forarbeidene til Lov 17. juni 2005 om meklings og rettergang i sivile tvister (tvisteloven). For oppgavens vedkommende går jeg ikke nærmere inn på vurderingen av denne rollen, men legger til grunn denne rollen som har bred anerkjennelse.

I den konkrete subsumsjonen bruker førstvoterende momentene som er relevante for å vurdere stefarens straffansvar. Med dette understreker jeg igjen at dommen utgjør et sterkt prejudikat, ved at argumentasjonen er nyansert og vektlegger alle relevante hensyn og sentrale momenter.

Avslutningsvis må kommenteres at til tross for at Høyesterettsavgjørelsene fra 2019 gjelder passiv medvirkning til mishandling av barn, jf. strl. § 282, jf. § 15, kan regelen som utpensles også benyttes ved spørsmål om passiv medvirkning til øvrige voldsforbrytelser etter strl. kap. 25. Hensynene og begrunnelsen bak straffansvaret vil være de samme, og vilkårene for straffansvar passer også for øvrige voldsforbrytelser. En forskjell vil derimot være hvor strenge krav som kreves av omsorgspersonen. Herunder vil det eksempelvis stilles strengere krav til handleplikten der barnet blir utsatt for alvorlig vold og overgrep, jf. momentene presentert over. Grunnet straffansvarets karakter, er det likevel mishandlingstilfellene som er mest aktuelt for passivt medvirkningsansvar.

7 Avsluttende kommentarer

Oppgaven har redegjort for etableringen og utviklingen av regelen for omsorgspersoners passive medvirkningsansvar i tilfeller der barn blir utsatt for vold av nærstående, frem til slik gjeldende rett må forstås i dag. Ved dette er det tydeliggjort at Høyesterett med avgjørelsene fra 2019 utvider medvirkningsansvaret, samt at det i dag stilles strenge krav til en omsorgspersons inngripen. Det at passivt medvirkningsansvar kan ilegges også der omsorgspersonen har forsøkt å hindre lovbruddet, medfører at grensene for straffansvaret blir mer uklart. Dette er ikke heldig i lys av forutberegnelighetshensynet. Dissensen i stemordommen illustrerer her hvordan utfallet kan påvirkes av at hensynene vektet ulikt.

Videre er det grunn til å fremheve at til tross for at stefardommen er et sterkt prejudikat som gir god veiledning for videre rettsanvendere, har både rettsutviklingen og rettsavklaringen for omsorgspersoners passive medvirkningsansvar skjedd gjennom rettspraksis med støtte i juridisk litteratur. Som annenvoterende i stefardommen påpeker, innebærer dette at de rettspolitiske konsekvensene av å ilegge straffansvar i disse situasjonene, ikke har blitt like

grundig vurdert som hvis dette hadde vært en vanlig lovgivningsprosess.¹³⁰ Dette er særlig uheldig på strafferettens område.

Som eksempel nevnes at hensynet til barnet er bærende i vurderingen av om omsorgspersonen skal ilegges straffansvar. Høyesterett synes imidlertid utelukkende å la hensynet til barnet tale for domfellelse, uten å vurdere hva som er til det beste for barnet i det konkrete tilfellet.

Barnet kan rammes hardt dersom begge de nærmeste omsorgspersonene settes i fengsel.

Vurderinger som dette utelates gjerne når Høyesterett skal avgjøre en konkret sak basert på de konkrete omstendighetene. Etter min mening er dette et argument for at regelen om passiv medvirkning for omsorgspersoner burde bli vurdert av de folkevalgte lovgiverne.

¹³⁰ HR-2019-2205-A avsn. 110

Litteraturliste

Lovgivning – norske lover

Grunnloven (Grl.)	Kongerikets Norges Grunnlov 17. mai 1814
Kriminalloven 1842	Lov 20. august 1842 angaaende Forbrydelser (Den norske Straffelov)
Strl. 1902	Lov 22. mai 1902 nr. 10 Almindelig borgerlig Straffelov
Barnelova (bl.)	Lov 8. april 1981 nr. 7 om barn og foreldre
Straffeloven (strl.)	Lov 20. mai 2005 nr. 28 om straff
Tvisteloven (tvL.)	Lov 17. juni 2005 om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven)
Vergemålsloven (vgml.)	Lov 26. mars 2010 om vergemål

Internasjonale konvensjoner

FNs barnekonvensjon	FNs konvensjon om barnets rettigheter av 20. november 1989
Den europeiske menneskerettskonvensjon (EMK)	Konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter, Roma 4. november 1950

Forarbeider

Ot.prp.nr.90 (2003-2004)	Om lov om straff (straffeloven)
Ot.prp.nr.51 (2004-2005)	Om lov om mekling og rettergang i sivile tvister

(tvisteloven)

Ot.prp.nr.22 (2008-2009)

Om lov om endringer i straffeloven 20. mai 2005 nr. 28

NOU 1992:23

Ny straffelov – alminnelige bestemmelser.
Straffelovkomisjonens delutredning V

SKM I 1896

Udkast til almindelig borgerlig Straffelov med
Motiver. Utarbeidet av Straffelovkomisjonen fra
1885 (Kristiania 1896). Forarbeid til straffeloven
1902.

Norsk rettspraksis

HR-2019-2205-A

HR-2019-1495-U

HR-2019-900-A

HR-2019-561-A

HR-2018-2434-U

HR-2018-1552-U

HR-2017-2415-A

HR-2017-2415-A

HR-2014-2523-U

HR-2013-2330-U

Rt. 2013 s. 1686

Rt. 2013 s. 1015

Rt. 1926 s. 581

Rt. 1907 s. 333

LB-2019-19114

LA-2018-26907

LB-2018-15170

LF-2018-103373

LE-2017-101927

LB-2014-13067

RG 2013 s. 292

LB-2013-11613

LA-2012-92858

LA-2008-179127

Dansk rettspraksis

U 1998.545 H

U 1975.1098 V

U 1966.865 V

U 1938.964 Ø

Bøker

- Grønning m.fl. (2019) Grønning, Linda, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen, *Frihet, forbrytelse og straff*, 2. utgave (Bergen 2019)
- Andenæs (2016) Andenæs, Johs., *Alminnelig strafferett*, 6. utgave, (Oslo 2016)
- Frøberg (2016) Frøberg, Thomas, *Alminnelig strafferett i et nøtteskall* (Oslo 2016)
- Husabø (1999) Husabø, Erling Johannes, *Straffansvarets periferi* (Bergen 1999)
- Hagerup (1903) Hagerup, Francis, *Straffeloven/Almindelig borgerlig straffelov av 22 mai 1902 og lov om dens ikrafttræden af samme dato udgivet med oplysende anmærkninger og henvisninger* (Oslo 1903)

Artikler

- Øyen (2014) Øyen, Ørnulf, «Vold, seksuelle overgrep og annen mishandling overfor barn – noen betraktninger om den strafferettslige vurderingen av passivitet hos omsorgspersoner», *Tidsskrift for strafferett*, 2014 s. 249-262
- Matningsdal (2008) Matningsdal, Magnus, «Medvirkning til straffbare handlinger – hovedpunkter», *Jussens Venner*, 2008 s. 357-383

Doktorgradsavhandling

Andenæs (1942) Andenæs, Johs. (1942): *Straffbar unnlatelse : et bidrag til strafferettsdogmatikk*. Oslo: Universitetet i Oslo, Det juridiske fakultet. PhD-avhandling.

Kilder hentet fra Internett:

Matningsdal Matningsdal, Magnus, *Straffeloven 2005, Norsk lovkommentar*, bekreftet à
(Lovkommentar) jour per 1. juli 2019, Gyldendal Rettsdata: www.rettsdata.no (Sist sjekket 10.12.19)

NKVTS Rapport Hafstad, G. S., & Augusti, E. M. (2019), *Ungdoms erfaringer med vold og
nr. 4/2019 overgrep i oppveksten: En nasjonal undersøkelse av ungdom i alderen 12 til 16 år*. Rapport nr. 4/2019. Oslo: Nasjonalt kunnskapssenter om vold og traumatisk stress (NKVTS)
https://www.nkvts.no/content/uploads/2019/10/Rapport_4_19_UEVO.pdf
(Sist sjekket 10.12.19)

Kriminalloven <http://www.hist.uib.no/krim/1874/> (Sist sjekket 10.12.19)
1842

Kolsrud Kolsrud, Kjetil, 29.11.19, *Høyesterett etablerer handleplikt mot mishandling
rett24.no av barn*, <https://rett24.no/articles/hoyesterett-etablerer-handleplikt-mot-mishandling-av-barn> (Sist sjekket 10.12.19)

Rivera rett24.no Rivera, Daniella, 23.04.19, *Når skal lovgiver komme på banen?*,
<https://rett24.no/articles/nar-skal-lovgiver-komme-pa-banen> (Sist sjekket 10.12.19)